

תמצית הש"ס

בבא בתרא ק"ז. – קל"ז:

לפרטים – 0527692282

יש נוחלין:

מי מוריש ומי יורש, וסדר הירושה

ק"ח. נוחלין ומנחילים – אב את הבנים, והבנים את האב, והאחים מן האב. והתנא הקדים ירושת האב מבניו לירושת הבנים מאביהם, אע"פ שזה פורענות, והתורה התחילה מירושת הבן את האב, משום שדבר שנלמד מדרשה חביב לתנא.

נוחלין ולא מנחילים – האיש את אמו ואשתו, ובני אחיות.

מנחילים ולא נוחלין – האשה את בניה ובעלה, ואחי האם.

לא מנחילים ולא נוחלין – האחים מן האם.

ק"ח: המקור שהאב יורש את בנו אחרי בני המת ולפני האחים

כתיב "ונתתם את נחלתו לשאריו הקרוב" "שאריו" זה האב, מכאן שהאב יורש את בנו, וכתיב "הקרוב" ללמד שהקרוב יותר קודם, והבן קרוב יותר שהרי קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה, אבל האב לא מצינו שהוא קם תחת בנו.

ומה שלא מרבים מהקרוב את האחים שיקדמו אף לבן, משום שבן קם תחת אביו ליעוד, ואף שאח קם תחת אחיו ליבום, מ"מ אין יבום אלא במקום שאין בן, (ומכח סברא זו אנו למדים שגם בשדה אחוזה בן קם תחת אביו ולא אח תחת אחיו). (ההמשך מ"ק"ט): והא דכתיב "והעברתם" היינו שרק ירושת הבת מעבירה נחלה משבט לשבט, כיון שיורשים אותה בנה או בעלה. והא דאמרין ש"שאריו" זה האב ולא האם שהרי כתיב "שאר אביך היא" וכן "שאר אמך היא", משום דהמשך הפסוק הוא "ממשפחתו", ורק משפחת האב קרויה משפחה דכתיב "למשפחותם לבית אבותם", והא דכתיב "ממשפחת יהודה" והוא לוי" אין הכונה שהוא לוי וא"כ משפחת יהודה היינו משפחת אמו, אלא תלאו הכתוב ביהודה לפי שעשה מעשים כמנשה שהגיע מיהודה, וכמו שקראו הכתוב "יהונתן בן גרשם בן מנשה" וגרשם היה בן משה, ומבואר שתלאו הכתוב במנשה וכנ"ל.

ק"ט. ומה שלא מרבים מ"שאריו" שהאב יקדם לבת, ונמעט

מ"הקרוב" שהבן קודם לאב, משום שכמו שלענין יבום בן ובת שווים, ה"ה לגבי ירושה שניהם קודמים לאב.

ומה שלא מרבים מ"שאריו" שהאב קודם לאחי האב, ונמעט מ"הקרוב" שאחי המת קודמים לאב, משום דאחי האב יורשים מכח האב, וא"כ לא יתכן שירשו לפני האב, ואע"פ ש"שאריו" שמרבה את האב כתוב אחרי ירושת אחי האב, הפסוקים לא נכתבו לפי סדר הירושה.

מקור נוסף שהאב קודם לאחים – כתיב "איש כי ימות ובן אין לו והעברתם", ללמד שהעברת הנחלה מהאב אינה אלא לבת ולא לאחים, ואין לומר שכוונת הפסוק להעביר את הנחלה מהאחים לבנות, אבל האב עצמו קודם לבת, דא"כ א"צ לכתוב "והעברתם". ומ"שאריו" לומדים שהבעל יורש את אשתו.

ק"ז. אחים שחלקו ירושה ובעל חוב נטל חלקו של אחד מהם לרב בטילה החלוקה וחולקים בשוה את מה שנשאר, דס"ל שדינים כדורשים שכולם חייבים לפרוע את חובת אביהם, ומה שחלקו יש ברירה והוברר שזכה כל אחד בחלק הראוי לו, ולא קנו זה מזה כלום, (ולדבריו אין מחזירים זה לזה ביובל), ולשמואל הפסיד חלקו, דס"ל שדינים כלקוחות שלא באחריות (דרך בנותן מעות אמרין אחריות טעות סופר, אבל כאן נח לשניהם לא להשתעבד זה לזה), ולרב אסי נוטל רביע בקרקע או במעות, דמספקא ליה אי דינים כדורשים או כלקוחות, הרשב"ם מפרש דמספקא ליה אי כרב אי כשמואל, ולכן משלם רבע, ואותו רבע נותן לו קרקע מהחלוקה, או מעות מפני שהיה יכול לפרוע לבעל חוב מעות. עוד ביאר הרשב"ם שאי כלקוחות היינו כלקוחות באחריות, ולפי זה נותן רביע בקרקע כדון יורש, ועוד רביע במעות כדון לוקח באחריות. לרב פפא הלכה כשמואל, ולאמימר הלכה כרב, וכן הלכה, ומבואר שהאחים שחלקו דינם כדורשים.

דיינים שנחלקו בשומא

שבאו לשום את הנכסים לצורך מזון האשה והבנות, ואין שומא פחות משלשה.

אם יש אחד כנגד שניים בטל היחיד במיעוטו דכתיב "אחרי רבים להטות".

ואם אחד אומר במאה והשני אומר בשמונים והשלישי אומר בק"כ –

לת"ק דנים את הקרקע במאה, שזה השומא הממוצעת, דשני דיינים אומרים שאינה שוה פחות ממאה, ונראה דה"ה אם שומתו יותר ממאה.

ק"ז: לר"א ברבי צדוק דנים את הקרקע בתשעים, דתולים ששני

הראשונים טעו בעשר, דאדם טועה בעשר להזיל או להוקיר, ואין ללכת אחרי מי שאומר מאה ולומר שרק הוא צודק, ואין אומרים ששוויה מאה ועשר והשניים האחרונים טעו בעשר, דיש לנו לילך אחר הפחות דתפשת מועט תפשת.

ולאחרים מחלקים לשלש את ההפרש, ושוויה תשעים ושלוש ושליש, מפני שהראשון טעה ב"ג ושליש זה הטעות השייכת בדבר ששוה יותר משמונים, והשני ג"כ טעה כך אלא שלא רצה להוסיף על הראשון יותר מעשרים, ואין נ"מ מי פסק ראשון, דמ"מ כל אחד יודע מה שבלב חבירו ואין אומרים ששוויה שליש פחות מהמרבה, דיש לנו לילך אחרי הפחות. דייני גולה ורב הונא פסקו כאחרים, ורב אשי אמר שאם אין אנו יודעים טעמם אין נפסוק כך הלכה.

המוכר חצי שדה לחבירו –

משמנים ביניהם את שויה הכולל של השדה, ונוטל ממנה כפי חצי משוויה בחלק הכחוש של השדה דידו על התחנתה, דשמא כוננתו לחצי שווי השדה, ואם אמר לו חציה שבדרום אני מוכר לך משמנים ביניהם כמה שוה החצי שבדרום, ונוטל חציה בדרום כשווי חציה בדרום באיזה מקום שירצה המוכר, דדילמא כוננתו לשווי חציה שבדרום.

והמוכר נותן את מקום הגדר, ואת חריץ שרוחבו ששה טפחים, ואת הבן חריץ שרוחבו ג' טפחים, וביניהם טפח, כדי שלא תקפוץ חיה (ואם היה רק חריץ היתה נכנסת לתוכו ועוברת כיון שהוא רחב, ואם היה רק את הבן חריץ היתה קופצת מעליו) החריץ חיצוני מהבן חריץ אך שניה מאחורי הגדר.

ק"ט: תולין הקלקלה במקולקל, דכתיב "ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני" תלאו הכתוב במנשה אע"פ שגרם היה בן משה משום שתולין הקלקלה במקולקל, וכן מבואר מדכתיב על אדוניה "ואותו ילדה אחרי אבשלום" והיינו שעשה מעשים כאבשלום שמרד במלכות, אבל אמו היתה חגיית, ואם אבשלום היתה מעכה.

לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא את בת יתרו יצא ממנו יהונתן, ואילו אהרן שנשא את בת עמינדב יצא ממנו פנחס, ואמנם היה גם מזרע יתרו, דכתיב "אלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל", הכונה שהיו אם אמו ואם אביו אחד מזרע יוסף שפטפט ביצרו, ואחד מזרע יתרו שפיטים עגלים לע"ז, ולהכי כתיב פוטיאל עם י' ללמד שהיה מזרע שניהם.

ק"י: הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, דכתיב "אחות נחשון", ותנא רוב בנים דומים לאחי האם.

יהונתן ופסל מיכה - כתיב "ויאמרו לו מי הביאך הלוּם, ומה אתה עושה בזה, ומה לך פה", והיינו שטענו לו שהוא בא ממשה שכתוב בו "אל תקרב הלוּם" ו"מה זה בידך" ו"אתה פה עמוד עימד". והא ענה להם שקיבל ממשה שלעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז ואל יצטרך לבריות, (וכונת משה היתה לעבודה הזרה למי שעוסק בה, וכמו שאמר רב שעדיף להשתכר מפשיטת נבילה בשוק ולא להצטרך לבריות, ולא לומר שהוא גברא רבא וזילא ביה מילתא), ולבסוף כשראה דוד שהממון חביב עליו ביותר מינהו על האוצרות, דכתיב "ושבאל בן גרשם בן מנשה נגיד על האוצרות" ונקרא שבאל ששב לקל בכל ליבו.

המקור שהבן קודם לבת -

כתיב "ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו" מכאן שאם יש לו בן הוא קודם לבת, ואין לומר שכוונת הפסוק שאם אין בן תירש רק הבת, אבל אם יש בן שניהם יירשו יחד, דלא איצטרין קרא לומר שאם יש רק בן אחד הוא יירש הכל, ולא איצטרין קרא לומר שבת שייכת בירושה, דהא כתיב "וכל בת יורשת נחלה".

ק"י: וא"א ללמוד שבן קודם לבת מדכתיב "למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן", ד"ל שכך אמרו בנות צלפחד, אך אח"כ נתחדשה ההלכה שבן ובת יורשים יחד.

ואין ללמוד שבן קודם לבת מדכתיב "הקרוב", דאין לנו מקור שבן נחשב יותר קרוב, דמה שבן קם תחת אביו ליעוד זה לא שייך במציאות בבת, ומה שבן קם תחת אביו בשדה אחוזה, אין יודעים דין זה אלא מסברת כלום יש יבום אלא במקום שאין בן וסברא זו שייכת גם בבת.

עוד אפשר ללמוד שבן קודם לבת מדכתיב "והתנחלתם אותם לבניכם", ואמנם הא דכתיב "למען ירבו ימיכם וימי בניכם" זה כולל גם בנות, דברכה שאני שהיא לכל ישראל.

ירושא באחים - אחים מן האב יורשים זה מזה, אבל לא אחים מהאם, דכתיב "ממשפחתו וירש" ורק משפחת האב קרויה משפחה, ומה שאמר רבה שלומדים אחוה אחוה מבני יעקב, ושם היו אחים מהאב ולא מהאם, היינו לענין יבום.

ק"יא: המקור לירושא בן את אמו - כתיב "וכל בת יורשת נחלה ממטות", מכאן שבת יורשת את אימה, דאל"כ לא שייך שתירש שתי מטות, ולומדים בן מבת שהרי כח בן חזק משל בת בנכסי האב, וממילא יפה כח הבן מכח הבת גם בנכסי האם. וי"א שבן שוה לבת בנכסי האם, דאמרינן דיו לבא מן הדין להיות כנדון, ות"ק סובר שאף

שדיו דאורייתא (מדכתיב ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים" וק"ו לשכינה, ומ"מ דיה להכלם ג"כ ז' ימים ולא י"ד יום), שאני הכא שהוקשה האם לאב מדכתיב "ממטות". הגמ' מביאה שהיו שרצו לפסוק הלכה שבן שוה לבת בנכסי האם, ודעת רב ושמואל שהבן קודם לבת.

ק"יא: בכור אינו יורש פי שניים בנכסי האם אע"ג דהוקשו דכתיב "מטות", דכתיב "בכל אשר ימצא לו" לו ולא לה, ולא דווקא בבחור שנשא אלמנה, אלא אפי' בחור שנשא בתולה אין הבכור יורש פי שניים דכתיב "ראשית אוננו" ולא כתיב ראשית אונה, וכיון דהוי מצי למיכתב ראשית און לומדים ג"כ שהבא אחר נפלים נוטל פי שניים, ואין לומר דאיירי באלמון שנשא בתולה, אבל בבחור ובתולה נוטל פי שניים בירושת אימו, דכתיב "לו משפט הבכורה" שאין בכורה אלא בירושת איש ולא בירושת אשה.

ירושא הבעל את אשתו

בעל יורש את אשתו דכתיב "שאריו", והיא אינה יורשת אותו, דכתיב "יורש אותה", לאביי דורשים את הפסוק ונתתם את נחלתו לקרוב אליו, שארו יורש אותה", ולרבא דורשים "ונתתם את נחלת שארו לו" דקסבר גורעין ומוסיפין.

ק"יב: ולתנא דבי רבי ישמעאל לומדים מדכתיב "וכל בת יורשת נחלה וכו' לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה" והיינו שע"י שהבעל יורשה יש הסבת נחלה, ואם תאמר דע"י הבן איירי, הא כתיב "ולא תסוב נחלה לבני ישראל וכו' ", ואם תאמר דקרא לעבור עליו בשני לאוין, הא כתיב "ולא תסוב נחלה ממטה למטה", וכי תימא לעבור עליו בשני לאוין ועשה, הא כתיב "ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פנחס", וכי תימא שפנחס ירש אותה מאמו, הא כתיב "ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלוש ערים", וכי תימא שירשם מאמו, א"כ תרי קראי למה לי. ואין לומר שפנחס קנה את השדה, דא"כ תחזור לבעליה ביובל ונמצא צדיק קבור בשדה שאינה שלו, אך י"ל שנפלה לו משדה חרמים.

הסבת נחלה ע"י אשה ובת - אביי שואל מה מועיל שבת יורשת נחלה תינשא לאחד ממשפחת מטה אביה, והרי היא מסיבה את נחלת אימה. והגמ' אומרת ד"ל דשאני נחלת האם שהיא כבר הוסבה, והגמ' רוצה להביא ראיה לסברת שכבר הוסבה ממה שהיא צריכה להנשא למשפחת אביה אע"פ שהיא מסיבה את נחלת אימה, והגמ' אומרת ד"ל שהיא צריכה להנשא לאחד שאביו משבטו של אביה ואמו משבטה של אימה, והא דלא כתיב בקרא הכי, כדי שלא תאמר שתנישא לאחד שאביו משבט אימה ואמו משבט אביה.

ק"יג: הגמ' מביאה ברייתות שמבואר בהם דהא דכתיב "ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה למטה אחר" איירי ע"י ירושת הבן, והא דכתיב "ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר" איירי ע"י ירושת הבעל, שהרי כתיב הכא למטה אחר, ובן לא נחשב אחר.

ק"יד: בעל אינו נוטל בראוי כבמוחזק וכדכתיב "ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלוש ערים בארץ הגלעד", ועוד כתיב "ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו", ומהיכן היתה להם נחלה שלא היתה לאביהם, בהכרח שירשו את אימם, ולא ירשה אביהם לפי שהנכסים היו ראויים ואין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק. וא"א ללמוד רק מיאיר דשמא שם ירש את אשתו, אבל פנחס לא ירש את אשתו, דכתיב "בנו" ללמד שירושה זו היתה ראויה לאביו.

ק"ג: בן קודם לבת בין בירושת אביהם ובין בשאר ירושות, דכתיב "וירש" מקיש ירושה שניה לירושת ראשונה שהבן קודם לבת.

ירושת בלילה - אע"פ שודאי מי שמת בלילה שייכים בו דיני ירושה, מ"מ היכא שהוא חולה ורוצה לחלק את ממונו ויש שם שלשה, שיכולים או לכתוב את דבריו או לעשות דין, אם זה בלילה אין יכולים לעשות דין אלא לכתוב, ואף ביום אין יכולים להיות דינים ע"פ מה שראו בלילה, דבלילה הוו עדים ואין עד נעשה דין אבל ביום א"צ עדות, דלא תהא שמיעה גדולה מראיה, וכן שניים אינם עושים דין אלא כותבים.

ק"ד: עד מתי אדם יכול לחזור בו מקנין - לרבה יכול לחזור בו כל זמן שיושבים דעל דעת כן הקנה, ולרב יוסף יכול לחזור בו בזמן שעסקים באותו ענין של המתנה, ואין להוכיח כדברי רב יוסף ממה שחולה שחילק נכסיו ושמועוהו שלשה יכולים לכתוב את דבריו או לדון, ומשמע שעדיין הם יושבים, ד"ל דאיירי שקמו וחזרו לשבת, שהרי גם לרב יוסף צריך להעמיד כשאנים עסקים באותו ענין.

ק"ה: הלכה כרב יוסף בשדה שאין אחד האחים יכול לתבוע חלקו בירושת בסמוך לשדה, ענין כנ"ל בסוגין שיכול לחזור בו ממתנה בעסקין באותו ענין, ומחצה שהאומר לאשתו נכסי לך ולברין, האשה מקבלת חצי מהנכסים.

ירושת אם ובנה

שיטת רבי יהודה בן ר"ש שאשה יורשת את בנה מן התורה, דהוקש מטה האם למטה הרב דכתיב "ממטות".

שיטת תנא דמתני' שהאיש יורש את אמו, אבל אין יורש אותה בקבר להנחיל לאחים מן האב, ואשה אינה יורשת את בנה כלל, ואע"ג דדריש "ממטות", דמהא יליף שבן קודם לבת בנכסי האם, מ"מ כתיב "וכל בת יורשת נחלה" יורשת ואינה מורשת.

קט"ו: שיטת רבי זכריה בן הקצב שבן ובת שווים בנכסי האם, ולא דריש "ממטות" כלל, ולדבריו אין האם יורשת את בנה.

סדר הירושה

בן קודם לבת דכתיב "איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו".

יוצאי יריכו של בן קודמים לבת, דכתיב "ובן אין לו" עיין עליו. בת קודמת לאחים.

יוצאי יריכה של בת כגון בת הבת או בן הבת או בת בן הבת קודמין לאחים, דכתיב "ואם אין לו בת" עיין עליו. אחים קודמים לאחי האב.

יוצאי יריכן של אחים קודמים לאחי האב.

זה הכלל כל הקודם בנחלה יוצאי יריכו קודמים, והאב קודם לכל יוצאי יריכו.

קט"ז: אם לא הניח צאצאים הנחלה ממשמשת והולכת עד ראובן בן יעקב, ולא עד יעקב דגמירי דלא כלה שבטא.

בת הבן קודמת לבת המת והצדוקים היו אומרים בתחילה ששתיהן יורשות יחד, ולא היה להם מקור לזה, מלבד זקן אחד שאמר שאם אתה הבן יורשת, כ"ש שבת המת הבאה מכח המת עצמו תירש, וענה לו ריו"ח דכתיב "אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה" ומאידך כתיב "ואלה בני צבעון ואיה וענה", ובהכרח שבא צבעון על אמו והוליד את ענה, (דאין לומר דתרי ענה הוו, דכתיב "הוא ענה"), ומצא שהיה בן בנו של שעיר, ומדכתיב "בני שעיר החורי יושבי הארץ" מבואר דבני

בנים הרי הם כבנים לנחלה, ואמר לו הזקן בכך אתה פוטריני שהרי ענה הוא בן ולא בת, ואמר לו ריו"ח שיש פירכא על הק"ו, שבת בנו יפה כוחה במקום האחים, אבל בתו הורע כוחה במקום אחים, ונצחום בכ"ד טבת ועשאוהו יו"ט.

קט"ח: תיקנו חכמים שבשבת בנימין אין בת הבן יורשת עם האחים, מפני שאחרי מעשה פילגש בגבעה נשארו משבט בנימין שש מאות איש, ואם תעבור הנחלה לבת הבן יפסיד השבט נחלה גדולה, והפקר ב"ד הפקר.

כל שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה, והא דכתיב "אשר אין חליפות למו ולא יראו אלוקים", לרביה דריו"ח קאי על מי שלא מניח בן ליורשו, ולרבי"ל קאי על מי שאינו מניח תלמיד, (והיה הולך לנחם רק מי שלא הניח בן והיה אומר "בכו בכה להולך").

דוד שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה, ויואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה.

קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמישים מכות.

כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים.

אבי אביו של המת קודם בירושת לאחי אביו של המת.

קט"ט: לרבה אבי האב קודם לאחי המת, ולרמי בר חמא אחי המת קודמין.

חלוקת הארץ וחלק בנות צלפחד

בנות צלפחד נטלו ג' חלקים בנחלה, חלק אביהם שהיה בעצמו מיוצאי מצרים, מה שירש אביהם עם אחיו מנכסי אביו חפר, חלק בכורה בירושת חפר.

ק"י: ומבואר ממתני' כמ"ד שהארץ נתחלקה ליוצאי מצרים, וכרבי יאשיה שדרש מ"לשמות מטות אבותם ינחלו" שנתחלקה ליוצאי מצרים, שהרי משה אמר ליוצאי מצרים "ונתתי אותם לכם מורשה". והא דכתיב "לאלה תיחלק הארץ בנחלה" והיינו כאלה ולא לטפלים.

שיטת רבי יהונתן שהארץ נתחלקה לבאי הארץ דכתיב "לאלה תיחלק הארץ בנחלה" והא דכתיב "לשמות מטות אבותם ינחלו" היינו שחלוקה זו משונה שהמתים יורשים את החיים, שאחרי שחילקו את הארץ לבאי הרץ חזרה הנחלה לאבותיהם מיוצאי מצרים והאבות התחלקו עם האחים וחזרו הבנים וחלקו בשוה.

ק"י: שיטת רשב"א שהארץ נתחלקה גם ליוצאי מצרים וגם לבאי הארץ, ומי שהיה מיוצאי מצרים ומבאי הארץ נטל ב' חלקים.

חלק המורגלים ניתן ליהושע וכלב, דכתיב "ויהושע בן נון וכלב בן יפונה חיו מן האנשים ההם" ובניהם נטלו מכח אבי אביהם ואבי אמותיהן.

ק"י: למ"ד שנתחלקה לבאי הארץ, קשה מה הכונה "לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו". ולדבריו טענת בנות צלפחד היתה לענין חזרה ליטול בנכסי חפר. ולדבריו מה שצווחו בני יוסף על חלקם הקטן, היינו משום שהיו להם טפלים רבים.

אביי מוכיח שלא היו מי שלא היה לו חלק בארץ, שאל"כ היה צווח ולמה לא מוזכר בתורה שצווח, והגמ' דוחה שלא הוזכר כי לא הועילה צווחתו, ובני יוסף הוזכרו אע"פ שלא הועילה צווחתם, משום תשובת יהושע שכדי להנצל מעין רעה ילכו להחביא עצמם ביערים, ואמרו לו שבבני יוסף לא שולטת עין רעה.

ק"ח: מתלוננים שבעדת קרח לא היה להם חלק בארץ, ו"א שיהושע וכלב נטלו חלקם, ונחלקו אם מקישים מתלוננים למרגלים.

הגמ' מוכיחה שבנות צלפחד נטלו גם חלק אחד או שניים מאחי אביהם, חלק אחד כדריש ראב"י מ"נתן נתן", וחלק נוסף מ"אחוזת נחלה".

ק"ט: בני המרגלים והמתאוננים - למ"ד שהארץ נתחלקה ליוצאי מצרים קיבלו בזכות אבי אביהם או אבי אמותיהם, ולמ"ד שהארץ נתחלקה לבאי הארץ אם היו בני עשרים קיבלו בזכות עצמם.

ארץ ישראל נחשבת "מוחזק" ביד יוצאי מצרים, דאל"כ לא היו בנות צלפחד נוטלות חלק בכורה של אביהם, וכך היה שמעון השקמוני אומר יודע היה משה שבנות צלפחד יורשות, אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה, והיינו שהסתפק אם חשוב מוחזק וכנ"ל, דהא דכתיב "ונתתי אותם לכם מורשה" י"ל שהכונה שהיא ירושה מאבותיהם, או שהכונה שהם יורישו את הארץ אבל לא ירשוה, וענו לו שהפסוק מלמד את שני הדברים, וראויה היתה פרשת נחלות להכתב ע"י משה, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידם, ללמד שמגגלים זכות ע"י זכאי, וכן יודע היה משה שהמקושש במיתה, אך לא ידע באיזה מיתה, וראויה היתה הפרשה להכתב על ידו, אלא שמגלגלין חובה ע"י חייב.

ק"ט: תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך - היו מתנבאים שהם עצמם לא יכנסו לארץ, ולא היו יודעים מה מתנבאים.

ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה - לרבי יאשיה סרס המקרא ודרשהו, ועמדו בתחילה לפני העדה וכו', אבל לא היו שואלים לתלמיד לפני הרב דאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב. ולאבא חנן היו יושבים בבית המדרש ועמדו לפני כולם ושאלו, דחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, והלכתא שאם הרב חולק לו כבוד חולקים לו כבוד, ואם אין הרב חולק לתלמיד כבוד אין חולקים לו כבוד.

מעלות בנות צלפחד - חכמניות הן שדיברו בשעה שהיה מלמד משה פרשת יבמין, ואמרו שאם הן חשובות כבן יתנו להם נחלה כבן, ואם לאו תתייבם אימם. דרשניות הן שידעו שאם יש בן הן לא יורשות (והא דכתיב בת ים למחוק או שהכונה שלא היו תובעות אם היתה בת לבן). צדקניות הן שלא נישאו אלא להגון להן, ואף הקטנה שבהן לא נישאה פחות מגיל ארבעים, ואף שאשה שנישאה בת ארבעים שוב אינה יולדת, מתוך שצדקניות הן נעשה להן נס (כמו ליוכבד וכדלהלן, והנישאת פחות מגיל כ' יולדת עד גיל ס', והנישאת בת כ' יולדת עד גיל מ').

ק"ב: יוכבד - הורתה בדרך למצרים ולידתה בין החומות. וכשהיתה בת מאה ושלושים נולדו בה סימני נעורות, נתעזן הברש, נתפשטו הקמטים, וחזר היופי למקומו, ולכן נקראה יוכבד בת לוי. כשהחזירה עמרם עשה בה מעשה ליקוחין, הושיבה באפריון ואהרן ומרים משוררים לפניו, ומלאכי השרת אמרו אם הבנים שמחה.

סדר מעלת בנות צלפחד - התורה מונה אותם ב' פעמים, כל פעם בסדר אחר, י"מ שפעם אחת מנאום לפי סדר גדולתן, ופעם אחת לפי סדר חכמתן, ומכאן סיוע לרבי אמי שאמר שבישיבה אם הקטן מופלג בחכמה מהגדול הוא יושב לפניו, ובמסיבה אם הזקן מופלג בזקנה הוא יושב לפני הצעיר. אבל לתנא דבי רבי ישמעאל הם היו שקולות, דכתיב "ותהיינה".

למי הותרו לינשא - לשמואל הותרו להנשא לכל השבטים דכתיב "לטוב בעינינהן תהיינה לנשים", והא דכתיב "אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים" זה עצה טובה.

אמור אליהם לדורותיכם - אליהם היינו לעומדים על הר סיני, ולדורותיכם היינו לדורות הבאים, דהו"א שכיון שמצינו דבר שהוא רק לאותו הדור (שבת יורשת נחלה אסורה להנשא לשאר השבטים, דכתיב "זה הדבר"), ומצינו דינים שנוהגים רק לדורות (מצוות התלויות בארץ), לכן הוצרך הפסוק לומר שהמצוה נוהגת באותו הדור ולדורות.

ק"ב: שחוטי חוץ ונדרים - בנדרים ושחוטי חוץ כתיב זה הדבר ומ"מ נוהג לדורות, דבשחוטי חוץ כתיב "לדורותם", ויליף נדרים בגז"ש זה זה משחוטי חוץ, (אבל לבת יורשת נחלה לא לומדים, דא"כ לישתוק קרא מזה הדבר), כמו שלומדים מגז"ש זו שבנדרים א"צ דווקא ראשי המטות ומהני ג' הדיטות, והא דכתיב ראשי המטות היינו שבמומחה מספיק יחיד, ולומדים מנדרים לשחוטי חוץ שיש שאלה על הקדש, ולב"ש דס"ל שהקדש בטעות הקדש ולא מהני שאלה, לומדים מזה הדבר דשחוטי חוץ שעל מליקה בחוץ לא חייבים, ומזה הדבר דנדרים לומדים שחכם מתיר ולא בעל, ובעל מיפר ולא חכם, והא דמהני הפרת נדרים בג' הדיטות לב"ש לומדים מ"וידבר משה את מועדי ד' ", ולא נאמרה כאן שבת, ללמד שרק מועדי ד' צריכים מומחים ולא נדרים (וראשי המטות היינו שבמומחה מספיק יחיד), וכן לומדים ששבת א"צ קידוש ב"ד.

קכ"א: לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכיפורים שבנות ישראל היו יוצאות בהם בכלי לבן שאולים שלא לבייש את מי שאין לו, והשמחה ביוה"כ היא מחמת שהוא יום סליחה ומחילה, ומחמת שניתנו בו לוחות אחרונות, והשמחה בט"ו באב י"מ משום שהותרו שבטים לבוא זה בזה (דכתיב "זה הדבר"), וי"מ ששבט בנימין הותר בו לבוא בקהל (דכתיב "איש מִמֶנֶּה אל יתן"), וי"מ מפני שכלו בו מתי מדבר וחזר הדיבור למשה, וי"מ שביום זה ביטל הושע בן אלה את השומרים ששם ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל, וי"מ משום שביום זה ניתנו הרוגי ביתר לקבורה (ותיקנו ברכת הטוב והמיטיב שהיא מזרנון, הטוב שלא הסריוו והמיטיב שניתנו לקבורה), וי"מ משום שביום זה פוסקים מלכרות עצים למערכה, (ומיום זה ואילך צריך להוסיף על לימודו גם בלילה והמוסיף יוסיף ימים, ומי שלא מוסיף תקבריה אימיה).

שבעה קיפלו את כל העולם כולו - מתושלח ראה את אדם, שם ראה את מתושלח, יעקב ראה את שם, עמרם ראה את יעקב, אחיה השילוני ראה את עמרם (שנכנס לארץ, דלא נגזרה מיתה במדבר על שבת לוי, אבל בשאר השבטים נשארו רק בלב ויהושע, או מי שהיתה פחות מבן כ' או יותר מבן ס', כמו יאיר בן מנשה שנכנס לארץ שנאמר עליו "ויכו מהם אנשי העי כשלושים וששה איש" והיינו יאיר שהיה שקול כרובה של סנהדרין).

קכ"ב: חלוקת הארץ -

ארץ ישראל נתחלקה לשבטים, ולא לאנשים בחלוקה שוה. עתידה א"י להחלק ליי"ג שבטים והחלק הי"ג יהיה לנשיא מלך המשיח, שבתחילה לא נתחלקה אלא ליי"ב.

ארץ ישראל לא נתחלקה אלא בכסף, ואין הכונה שמי שקיבל קרקע גרועה קיבל כסף ממי שקיבל קרקע טובה יותר, אלא שמי שקיבל קרקע הקרובה לירושלים נתן למי שקיבל קרקע רחוקה יותר, לר"א נתן לו כסף ולרבי יהושע נתן לו קרקע.

א"י לא נתחלקה אלא בגורל, באורים ותומים, שהיה אלעזר מלושב אורים ותומים, ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו, והיו לפניו קלפי של שבטים וקלפי של תחומין, והיה אומר ע"פ רוח הקודש בכל פעם איזה שבט יעלה בגורל ומה יקבל, וכמו שהיה אומר כך היה עולה.

בחלוקת הארץ היה מי שקיבל שדה לבן ואחר שדה אילן וכוק', אבל לעת"ל כל אחד יהיה לו חלק בהר בשפלה ובעמק, והקב"ה מחלק להם בעצמו.

יהושע וכלב לא נטלו חלקם בגורל אלא על פי ד', יהושע קיבל את תימנת סרח בהר אפרים, וכלב קיבל את פרוורי חברון.

ירושת הבן והבת

קב"ב: מתני'- אחד הבן ואחד הבת לנחלה, אלא שהבן נוטל פי שניים בנכסי האב, ואינו נוטל פי שניים בנכסי האם.

אין לפרש שחולקים את הנכסים בשוה, שהרי בן וכל יוצאי ירכו יורשים לפני הבת.

רנב"י מבאר ששניהם נוטלים בראוי כבמוחזק, שאם מת הסבא אחרי האבא, גם בן הבן, וגם בת הבת אם אין בן, יורשים את הסבא, דכתיב "ובן אין לו" עיין עליו. והגמ' דוחה דכבר תני הכי גבי בנות צלפחד שירשו חלק הראוי לאביהם צלפחד בנכסי חפר (מלבד חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים). ועוד מצי' אלא דקתני בסיפא, דרישא לא איירי בירושת האם.

רב פפא מבאר ששניהם נוטלים חלק בכורה אם מת הסבא אחרי האבא והאבא היה בכור, שגם בת אם אין בנים נוטלת חלק בכורה של אביה. והגמ' דוחה שגם דין זה נאמר לגבי בנות צלפחד שהיה בכור, ונטלו בנותיו גם חלק בכורתו. ועוד מצי' אלא.

רב אשי מבאר שגם בן בין הבנים וגם בת בין הבנות אם אין בן יכול האב לומר שירשו את כל נכסיו. והגמ' שואלת דכבר שנינו כך בשם ריו"ח בן ברוקה, דיכול לומר כך על מי שראוי לירשו, דכתיב "ביום הנחילו את בניו" מנחיל לבניו מה שירצה, כיון דבר ירושה הוא במקצת, אבל באחר הוי מתנה על מה שכתוב בתורה, וצריך לתת לו בלשון מתנה. ואין לומר שבא לסתום כדבריו, דהוי סתם ואח"כ מחלוקת דאין הלכה כסתם, ועוד מצי' אלא. והקשו התוס' שאף כשיש מחלוקת אהני סתם למיחשיבי יחיד לגבי רבים, ושמא גרע טפי כשאינן מחלוקת בסמוך, דאיכא למימר שרבי חזר בו.

מר בר רב אשי מתרץ דבן ובת אם אין בן שווים בין בירושת האב בין בירושת האם, אלא שהבן נוטל פי שניים בנכסי האב ולא בנכסי האם, אבל בת אינה יורשת אף מאב פי שניים דכתיב "וילדו לו בנים וכו'".

הבנות ניזונות מנכסי האב בזמן שיש נכסים מרובים הבנים יירשו והבנות יזונו, ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים, דכך כותב לאשתו "בנן נוקבן דיהווי לכי מינאי יהון מיתזנן מנכסאי עד דתלקח לגוברין. ואין הבנות ניזונות מנכסי האם בין בנכסים מרובים בין בנכסים מועטים, והבנים יורשים הכל.

קב"ג: כמה נוטל הבכור- הבכור נוטל פי שניים מכל אחד מהאחים,

אבל אינו נוטל שני שלישי מהנכסים, דכתיב "והיה ביום הנחילו את בניו" יש כאן רבוי נחלה לאחים. ואם תאמר שלומדים מזה כריו"ח בן ברוקה הנ"ל, הרי כתיב "ובני ראובן בכור ישראל, כי הוא הבכור, ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף בו ישראל, ולא להתייחש לבכורה", וקיבל פי שניים משאר האחים, והוי גילוי מילתא מדברי קבלה. ואם תאמר שאין ללמוד מ"בכורתו" ל"בכור", הא כתיב "והבכורה ליוסף". ואם תאמר מנלן שיוסף קיבל פי שניים משאר האחים, הרי כתיב "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך", ואין לומר שנטל תוספת דיקלא בעלמא, דכתיב "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" כנגד שני שבטים, דהארץ נתחלקה לשבטים. והא דכתיב בחרבי ובקשתי היינו בתפילה ובבקשה שהתפלל על בניו, וזכה ע"י התפילה לקנות הבכורה מעשיו.

ראובן הפסיד את הבכורה מפני שחילל יצועי אביו, ויוסף קיבלה (ואמנם אינו בכור אלא לירושה, אבל ראובן נשאר שמו הבכור), ולא קיבלה משום שכלכל את יעקב, דא"כ היה ליעקב לתת משלו ולא משל שאר האחים, ובאמת נתן לו משלו ממון וכן ברכות "וידעו לרוב" שאין עין הרע שולטת בהם, ו"מאל אביך ויעזרך", אלא באמת היתה הבכורה ראויה לצאת מורחל שיוסף יהיה ראשית אונו, אלא שהקדימתה לאה ברחמים, שהיתה שוועת על פרשת דרכים שאומרים שהיא תינשא לעשיו הרשע, והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה, (וזהו ועיני לאה רכות, דאין הכונה לגנאי שהרי אפי' בבהמה טמאה אמר הכתוב "אשר איננה טהורה", וי"מ רכות

שמתנותיה ארוכות כהונה לוייה ומלכות), וראה הקב"ה ששנואים מעשי עשיו בפניה (וזהו "כי שנואה לאה"), ויפתח את רחמה, והחזיר הקב"ה לרחל את הבכורה מתוך צניעות שהיתה לה, שמסרה הסימנים לאחותה (שאמרה ליעקב שלבן יתן לו את לאה בלילה, ואמר לה שהוא אחיו ברמאות, והדבר מותר דכתיב "ועם עיקש תיתפל", ומסר לה סימנים שתאמר לו בלילה, וכשראה רחל שלא עומדת להתבייש מסרה לה את הסימנים).

יוכבד נולדה במצרים בין החומות, והיא השלימה לשבעים נפש, ואין לומר שהיתה זו התאומה שנולדה עם דינה, שהרי איתא שנולדה תאומה עם בנימין, ובעלמא אמרינן שנולדה תאומה עם כל שבט ושבט. תוס'.

קב"ג: יעקב הלך מלבן כשעשיו נולד, משום שראה שאין זרעו של יעקב נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, ומה שמצינו שהכה דוד את עמלק, הרי היו עמו מבני מנשה, ומה שמצינו שמבני שמעון הכו את הר שעיר וישבו שם, היו בראשם בני ישעי שהיו מבני מנשה.

במה הבכור נוטל פי שניים ובמה לא

זרוע לחיים וקיבה- אם כבר הגיעו ליד האב הכהן פשיטא שנוטל פי שניים, ואם לא הגיעו ליד האב אינו נוטל פי שניים, ובמכירי כהונה אם נשחטה הבהמה בחיי האב, אם מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיון, נוטל הבכור פי שניים.

מוקדשין- קדשי קדשים כגון חטאות ואשמות אין הבכור נוטל בהם פי שניים, דאינם ממון האב דיש בהם מעילה כל זמן שלא נשחטו. וקדשים קלים כגון שלמים שאין בהם מעילה מ"מ אינם ממון, ואפי' נשחטו שיכול לאוכלם אינם שלו, כדתנן המקדש בחלקו בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים אינה מקודשת, ועל כן אין הבכור נוטל פי שניים, אמנם לריה"ג שהם ממון בעלים לכל דבר אף לקדש בהם אשה, דכתיב "ומעלה מעל בד" " לרבות קדשים קלים שהם ממון דחייב אשם גזילות אם כפר ונשבע והודה, דהבשר והעור שלו, נוטל בהם הבכור פי שניים, ודווקא מחיים, אבל לאחר שחיטה אף לריה"ג משלחן גבוה קא זכו.

קב"ד שבח ששבו נכסים אחר מיתת האב-

שבחא דבידים- אם היתומים השביחו את הנכסים, כגון שבנו בתים או נטעו כרמים, אין הבכור נוטל פי שניים.

שבחא דממילא- אם הניח האב בהמה מווכרת או מושכרת לאחרים, ושבחה ממילא (שאף שהאחרים חורשים ועובדים בה, כלפי היורשים שאין טורחים בה חשיב שבחא דממילא), ולא חסרי בה מזונא, או שהיתה רועה באפר שאין צריכים להאכילה, וילדה, לחכמים אין הבכור נוטל פי שניים, דכתיב "לתת לו פי שניים", כמתנה דאינה מתנה עד שהגיעה ליד המקבל, ואינו יכול ליתנה לאחרים דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. ואמנם כתבו התוס' שיכול הבכור לומר לאחים או תחלקו או אטול פי שניים בשבת. ולרבי הבכור נוטל פי שניים, דכתיב "פי שניים" מוקיש חלק בכורה לחלק פשוט, והפשוט נוטל אף בראוי, וכיון דהוי שבח דממילא הוי כאילו הוחזק בהם האב, (אבל בהשביחו יתומים אינו נוטל פי שניים, דלהכי אהני "בכל אשר ימצא לו"). (ולרבנן לומדים משם שנותנים לו את שני החלקים במיצר אחד כחלק פשוט, ונ"מ שבמקום שיצא לו בגורל חלק פשוט יטול שם חלק בכורה, ואם יש ב' בנים לא יטול הפשוט את השדה האמצעית, אלא יטילו גורל על השדות החיצוניות ויטול הבכור האמצעית עמה. ולרבי י"ל דהאי סברא נפקא ליה מהקישא. ורבי לומד מ"לתת" שאם אמר איני נוטל ואיני נותן רשא, ורבנן לומדים דין זה מ"לו" שאינו זוכה עד שיגיע לידו).

וכן נחלקו רבי ורבנן בשחת שנעשתה שיבילים או שפרחי הדקל נעשו תמרים דהוי שבחא דממילא.

וכן נחלקו לגבי חוב, שלרבי אם ירשו שטר חוב הבכור נוטל פי שניים, דכיון שהוא מוחזק בשטר הוי כשבח דממילא. רשב"ם. (והקשו התוס' דאם זוכה פי

שניים בשטר אף לרבנן יטול פי שניים בחוב). אמנם במלוה על פה כיון שיכול לכפור אינו נוטל פי שניים. ונוטל פי שניים בריבית מעכו"ם. ולחכמים לשיטת שמואל אינו נוטל פי שניים במלוה, ולא אמרינן דכיון שהמלוה נקט שטרא כמאן דגביא דמי, ומא"י שלחו (קכ"ד): שנוטל פי שניים במלוה, דכמאן דגביא דמיא, אבל אינו נוטל פי שניים בריבית, דזווקא מלוה כמאן דגביא דמי מחמת השטר, דהוי כמו משכון דנוטל פי שניים דבעל חוב קונה משכון, אבל ריבית אף שכתוב בשטר ועבר הזמן, מ"מ הוי ראוי שהרי לא היה שלו מעולם.

יתומים שיצא עליהם שטר חוב שאביהם חייב לאחרים (ומילתא באפי נפשה היא) הבכור נותן פי שניים שכל הנכסים השתעבדו למלוה, ואם אמר איני נוטל פי שניים בירושה ואיני נותן פי שניים אלא כנגד מה שאני נוטל רשאי.

דיקלא ואלים שגדל ונתעבה, או שהקרקע שירשו עלה בה שרטון וזבל ונתייפתה בכך, אף לחכמים הבכור נוטל פי שניים דעדיין שמו עליו.

ולענין הלכה (במחלוקת רבי וחכמים הנ"ל), לרבי חייא עשה כדברי רבי עשה כדברי חכמים עשה, דמספקא ליה אם הלכה כרבי רק מחבירו או גם מחבריו. לרשב"ם הספק הוא בכל מחלוקות רבי ורבנן, ולתוס' בכל מקום אין הלכה כרבי מחבריו, ורק כאן מספקא ליה. ולרב אסור לעשות כדברי רבי, דס"ל הלכה כרבי מחבירו, ועובר על "לא תטה משפט" דהא אם עשה אינו עשוי. ולרב מותר לעשות כדברי רבי דס"ל הלכה כרבי מחבירו. ולרבא אסור לעשות כדברי רבי, ואם עשה עשוי, דס"ל שמטין לפסוק כחכמים.

אם יש חילוק בין קרקע למעות בירושת פי שניים בהלוואה

קב"ה. רבה אמר שאם היתומים גבו קרקע הבכור נוטל פי שניים דהקרקע השתעבדה לאביהם בחייו והוי כמשכון וחשיב מוחזק, ואם גבו מעות אינו נוטל פי שניים, דמעוהו שהלווה להוצאה ניתנו ואלו הם מעות אחרים ולא חשיב מוחזק.

אביי שואל שאם הטעם שאינו יורש פי שניים במעות הוא משום שלא השאיר להם אביהם מעות אלו, א"כ גם בקרקע לא השאיר להם אביהם קרקע שהרי היה יכול לפרוע לבעל חוב מעות, ועוד שהרי הקרקע נחשבת ראוי, שהרי מטעם זה רבה עצמו אמר שבעל שאשתו מתה אינו יורש את הסבתא, אם אמר נכסי לסבתא ואחריו לירושי, ומתה הבת היורשת לפני הסבתא, דכלפי הבעל נקראים הנכסים ראוי, כיון שהסבתא היתה יכולה למכור את הנכסים, וא"כ ה"ה במלוה כיון שהלוה היה יכול למכור את הקרקע ולתת למלוה מעות או קרקע אחרת, נחשבת הקרקע ראוי, ואין הבכור נוטל בה פי שניים.

רבה מבאר שמה שחילק בין קרקע למעות זה אליבא דבני מערבא, דס"ל שהבכור נוטל פי שניים במלוה, וקאמר שהניחא קרקע שהיתה משועבדת לאביהם, והיה יכול לטורפה בחובו אפי' מהלקוחות, אבל מעות הרי הלווהו מעות אחרים, ולמה יטול בהם פי שניים, (ובההיא סבתא אין הבעל נוטל אף בקרקע, כיון שהסבתא לא היתה חייבת כלום לאשה, והוי ראוי גמור), אבל לשיטת רבה עצמו אין חילוק בין קרקע למעות, ובין גבו קרקע בין גבו מעות אין הבכור נוטל פי שניים, דהאב לא היה מוחזק לא בקרקע ולא במעות. רשב"ם.

רב נחמן אמר שאם גבו מעות נוטל פי שניים, ואם גבו קרקע אינו נוטל פי שניים, דמעוהו הלוהו ולא קרקע, ובמעוהו חשיב מוחזק.

ואביי שואל שאם הטעם שאינו יורש פי שניים בקרקע משום שלא השאיר להם אביהם קרקע, א"כ גם במעות לא השאיר להם אביהם מעות אלו, ועוד שהרי לרב נחמן עצמו בעל חוב גובה קרקע שגבו היתומים עבור חוב אביהם, ומבואר שהקרקע נחשבת מוחזק, שהרי בעל חוב אינו גובה בראוי (כמו שאין האשה נוטלת כתובתה בראוי), שהרי יתומים שקנו קרקע אחר מיתת אביהם אין בע"ח גובה קרקע זו, ומטלטלי דיתמי לא משתעבד לבעל חוב.

רבה מבאר שדברי רב נחמן שחילק בין קרקע למעות הם רק אליבא דבני מערבא דס"ל שהבכור נוטל פי שניים במלוה, וטען רב נחמן שלפחות קרקע

לא יירש פי שניים, דקרקע זו לא שבק להו אבוהון, אבל לשיטת רב נחמן עצמו אין חילוק בין קרקע למעות.

קב"ה: שכיב מרע שאמר שיתנו כל נכסיו לסבתא אם אביו או אם אמו, ואחריה לירושי שאחרי מותה לא יירשו יורשיה אלא יורשיה, הקרוב קרוב קודם, והיתה לשכיב מרע בת נשואה והיא מתה לפני בעלה ולפני הסבתא, ואח"כ מתה הסבתא-

לרב הונא מקבל בעלה את הנכסים, דכשאמר "לירושי" כלול בזה גם היורשים של היורשים, ואף שאין הבעל יורש בראוי, ס"ל דכל האומר אחריו כאומר מעכשיו דמי, והבת זוכה בחייה בנכסים, ואין לסבתא אלא פירות בחייה, וכיון שזכתה בנכסים מחיים הוי מוחזק ולא ראוי, וממילא הבעל שהוא יורש של היורשת יורש את אשתו ב"מוחזק".

ולרב ענן לא כלול בזה יורשי היורשים, וכיון שכשמתה הסבתא אין לו יורשים אלא יורשי יורשים נשארים הנכסים ביד יורשי הסבתא, וכמו שמצינו שהאומר נכסי לך ואחריו לפלוני, שאם מת אותו פלוני עוברים הנכסים ליורשי הראשון, (אף אם אמר אחרי אחריו לפלוני. תוס').

ובא"י פסקו שרק הבעל לא יורש, ואף שכשאמר "לירושי" כלול בזה גם יורשי היורשים, מ"מ הרי הבעל אינו יורש ב"ראוי" ונכסים אלו אינם אלא ראוי כלפי האשה שעדיין לא נפלו בידה, ולכן אינו חשבו יורש, אבל אם היה לה בן הוא מקבל את הנכסים, דבן יורש בראוי, וכשאמר "לירושי" כוונתו ליורשים שצריכים לרשת מן התורה באותה שעה, וכיון שמתה הבת הרי בנה הוא היורש.

ואמר רבא דמסתבר כבני מערבא שנכסים אלו נחשבים ראוי, שהרי אילו הסבתא מכרה היתה המכירה חלה.

פסקי רב פפא-

בעל אינו נוטל פי שניים בראוי כבמוחזק, והיינו כגון שמתה אשתו ואחרי כן נפלה לה ירושה, דלכו"ע אינו יורשה, אבל בראוי כגון שגדלו תמרים בדקל, אף שנחלקו בזה רבי ורבנן לגבי בכור, מ"מ הבעל יורש דכשמתה נהיה הכל שלו וברשותו השביחו. וכתבו התוס' שאשה שהלותה אפי' מנכסי מילוג אין הבעל יורש, שהרי נזק נחשב כנכסי מילוג ואין הבעל יורשו.

בכור אינו נוטל פי שניים בראוי כגון שגדלו תמרים שנשתנה השם, אבל אם הדקל התעבה או שהקרקע השביחה שעדיין השם הראשון עליהם נוטל פי שניים לכו"ע, וענבים שבצרום אפי' לרבי אינו נוטל פי שניים אע"פ שלא נשתנה השם, כיון שהשבח הגיע מכה היתומים, ואם מת הבכור בניו יורשים חלק בכורתו. וכן אינו נוטל פי שניים במלוה אפי' בשטר, בין שגבו קרקע בין שגבו מעות דהוי ראוי כיון שלא הניח להם אביהם מעות אלו או קרקע, אבל אם יש לאב משכון נוטל פי שניים, דבעל חוב קונה משכון.

קב"ו. בכור שלוה מאביו חולקים הבכור והפשוט את החלק בכורה, דהוי ממון המוטל בספק, אי חשיב מוחזק לאביו אף ששאר מלוה הוי ראוי, דכוונת הבכור להקנות נכסיו לאביו שיהיה מוחזק בהם לגמרי, או דילמא לא שנא משאר מלוה. רשב"ם. ולתוס' בכל ממון המוטל בספק לא קיימא לן כסומכוס, והכא תקנת חכמים היא.

כמה דינים בירושת בכור

בכור שמחה באחיו שלא ישיבחו את הנכסים - לרב אסי נוטל פי שניים בשבח, דמשעה שחפץ לזכות בחלק בכורה זכה, וידידיה אשבח. ואמר רבה שכך מסתבר אם בצרו ענבים או מסקו תאנים בלא ידיעתו או שלא רצו לחלוק, כיון שהענבים נשארו ענבים, והוי כמזול פרה והוקירה שמשלם את הפרה עצמה, אבל אם דרכום ע"מ לזכות בשבח הדריכה לא נוטל פי שניים. ולרב יוסף אפי' אם דרכום נוטל פי שניים בשווי הענבים שהזיקו לו בשעת הדריכה, אבל אינו נוטל פי שניים בין, דמעיקרא ענבים והשתא יין וקנה בשינוי, ואינו נוטל אלא דמי ענבים. (והקשו התוס' לפי זה, דהא איכא למ"ד שינוי במקומו עומד).

בכור שנטל חלק כפשוט באחת השדות, לרב אסי ויתר על חלק בכורתו דכיון דמתנה קרייה רחמנא והוא לא רוצה במתנה לא הויא מתנה, ולא יזכה בה יותר.

לרב פפא הכונה שבאותה שדה אינו נוטל פי שניים, דאין לו כלום לא לתת ולא למכור לפני החלוקה, דכתיב "לתת" זמן שמגיע לידו, ורק שדה זו הגיעה לידו ורק בה חלה המחילה, אבל בשאר הנכסים אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, (ובחלק פשיטות לדעת הרשב"ם פשיטא שאין זוכה לפני החלוקה שלא הוברר חלקו, ואמנם אם מת הבכור או הפשוט לפני החלוקה בנם יורשם, ולתוס' ד"ה לא) בחלק הפשיטות פשיטא שזוכה לפני החלוקה). וממילא לא מחל אלא בשדה שחלקו.

ולרב פפי הכונה שאינו נוטל פי שניים אף בשאר הנכסים, דס"ל שיש לבכור אף קודם חלוקה, דכיון שיכול לזכות בחלק בכורה (אך לא בחלק פשוט) יש לו כח גם לתת או למחול, וממילא מחילה באחד היא מחילה בהכל, וכן סובר רב אשי.

ומחלוקתם היא במה שפסק רבה שבכור שמכר את הנכסים לא עשה ולא כלום, אם כוונת רבא רק לפלגא בחלק פשיטות וחלק אחיו, אבל חלק בכורה מכר. רשב"ם. ולתוס' חלק פשיטותו מכר, או שכוונתו להכל.

קכ"ו: והלכתא יש לבכור קודם חלוקה ואם מכר, או מחל או נטל חלק אחד כפשוטו, ויתר בכל הנכסים כולם.

אם האב יכול לשנות חלוקת הירושה-

אין האב יכול לומר שהבכור לא יטול פי שניים, או שאחד האחים לא יירש עם אחיו, דהוי מתנה על מה שכתוב בתורה, וכ"ש שאינו יכול לעקור נחלה מהאחים ולתת רק לאחד מהם. ויכול לתת רק בלשון מתנה כדלהלן, או שיאמר שאר בני יירשו כל נכסי ואליבא דריו"ח בן ברוקה.

לא מיבעיא לדעת ר"מ דס"ל שהאומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה, הרי זו מקודשת ותנאו בטל, דה"ה בירושה תנאו בטל, אלא אפי' לר"י שהלכה כמותו דס"ל שבדבר שבממון שאר וכסות תנאו קיים וחלים הקידושין ואינו חייב בשאר וכסות, (אבל בעונה חייב דהוא צערא דגופה), שאני התם דידענה ומחלה בהיא הנאה דמקדש לה, אבל בירושה אף שזה דבר שבממון אין הבן מוחל דאיזה הנאה יש לו, ומה ששתת זה כדי שלא להכעיס את אביו.

וכל זה בתורת ירושה, אבל בתורת מתנה, וכגון שכתב בין בתחילה בין באמצע בין בסוף משום מתנה, יכול האב להוסיף או למעט למי שרוצה, או להשוות את הבכור לפשוט, דקודם מותו יכול לתת נכסיו במתנה למי שירצה, ואין כאן מתנה על מה שכתוב בתורה, כיון שלאחר מותו לא נשאר לו מה להוריש. ולריו"ח בן ברוקה אף בלשון ירושה יכול לחלק איך שירצה, לכל מי שראוי ליורשו.

נאמנות האב על הבכורה- האב נאמן לומר איש פלוני הוא בני בכורי, ונוטל פי שניים, ואפי' לרבנן שאינו נאמן, הני מילי כשמוחזק שאינו הבכור, אבל בלא מוחזק האב נאמן, אבל אם אמר איש פלוני בכור הוא אינו נוטל פי שניים, דשמא כוונתו לבכור מאמא שהוא בכור לכהן אבל לא לנחלה, דלא הוי "ראשית אונו" דידיה, והוי ספק ואפי' תפס מפקין מיניה. ומטעם זה אמר רבה בר בר חנה שאם יש עדות שהאב קרא לבנו בכור שוטה אינו נוטל פי שניים, דשמא כוונתו לבכור מאמא, שגם הוא נקרא בכור שוטה לפי שאינו בכור גמור. ואמנם אם אמר פלוני בני בכור הוא ורוקן מרפא עיניו נוטל פי שניים, דגמירי שרק בכור מאבא ורוקן מרפא עיניו.

טומטום שנקרע ונמצא זכר

ירושא- לרב אמאי אינו נוטל פי שניים, דכתיב "והיה הבן הבכור" עד שיהיה בן משעת הויה, וכן איתא בברייתא, וכ"ש אנדרוגינוס שאין ספיקו עתיד להוודע. ולאמימר אף אינו מומעט חלק בכורה, שחולקים את הנכסים כאילו אינו יורש ונוטל הבכור חלק בכורה, ואת השאר מחלקים לכל הבנים כולל הטומטום וחלק פשוט של הבכור, דכתיב "וילדו לו בנים" שהבכור חולק כנגד מי שיהיה בן משעת לידה.

ואינו נדון כבן סורר ומורה, דכתיב "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה",

קכ"ז: לרב שיזבי אינו נימול לשמונה לדחות שבת, דכתיב "וילדה זכר... וביום השמיני נימול" שיהיה בן משעת לידה.

לרב שרביא אין אמר טמאה לידה שבוע כזכר או שבועיים כנקיבה שהיולדת טמאה אף אם לא ראתה דם, דכתיב "וילדה זכר וטמאה שבעת ימים", עד שיהיה זכר משעת לידה.

ובמתני' בנדה איתא שהמפלת טומטום ואנדרוגינוס יושבת ימי טוהר לזכר עד מ' יום מהלידה, וימי טמאה לנקיבה שבועיים, ומוכח שטמאה טומאת לידה, וכן קשה על רב שיזבי, ואין לומר דהתנא מחמיר מספק, דא"כ היה לה להטמא אף בטומאת נדה.

בכור שלא ידוע שהוא בכור- שתי נשים של אדם אחד שילדו שתי זכרים במחבא, אם בשעת לידה ידעו מי הבכור ואח"כ נתערבו, כותבין הרשאה זה לזה, ויבוא ויתבע חלק בכורה בשבילו או בשביל אחיו, אבל אם לא הוכרו מעולם אין כותבין הרשאה זה לזה, דכתיב "בכור" ולא ספק, וקרא ממעט מאי דדמי טפי, דהיינו שלא הוכרו מעולם.

הרשב"ם כתב דהא דמהני הרשאה היינו משום דפסקין שיש לבכור קודם חלוקה, ויכול למכור או לתת חלק בכורתו לכל מי שירצה, ולתוס' אף למ"ד אין לבכור קודם חלוקה יכול אחד מהם לבוא ולתבוע חלק בכורה מדין שליחות.

יכיר

קכ"ז: נאמנות האב על בניו- ר"י דורש מדכתיב "יכיר" שהאב נאמן לומר זה בני בכור, אף שמוחזקים ע"י קול בעלמא בבן אחר שהוא הבכור, ואף אם מוחזקים בבן זה שהוא אינו הבכור, וכן נאמן לומר בני זה בן גרושה מחזיר גרושתו או שנשא גרושה והוא חלל, או בן חלוצה שהוא חלל מדרבנן, ואמנם אם יש עדים אין האב נאמן כנגדם. ולרבנן אינו נאמן, ודורשים מ"יכיר" למקום שאף אחד לא מוחזק כבכור. ואף שיכול לתת לו פי שניים במתנה גם אם אינו בכור, ויהא נאמן במיגו היכא שאין השני מוחזק כבכור, (אבל במוחזק לא אמרין מיגו כנגד עדים), מ"מ יש נ"מ בנאמנותו, על נכסים שהגיעו לידו אחרי שהעיד שהוא בכור, ולר"מ דס"ל שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם, מ"מ איכא נ"מ בהגיעו לידו נכסים כשהוא גוסס, דגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו, ובר ירושה הוא, ואמנם כיון שאינו יכול לדבר ואין לו כח לתת לאחרים, אינו יכול לתתם אף לפני שהוא גוסס. וכתבו התוס' דה"ה דהוה מצ' לשנויי בנכסים דלא עבידי דאתו. ונכסים שנפלו לאב אחר מיתה אין הבכור יורש פי שניים.

אב שחזר בו מדבריו- אמר בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא אינו נאמן, דהתורה האמינה להודאת פיו, וכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, ואפי' אם מתחילה היה משמשו כבן, וכתב הרשב"ם שאפי' אם האב חוזר בו בתוך כדי דיבור אינו נאמן. ואם אמר עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא, לריו"ח נאמן ואין בזה סתירה לדבריו הראשונים דכוונתו היתה שהוא משמשו יותר מדאי כעבד, אבל עבד לעולם אין דרך לקרוא לו בן. ולדבריו הא דאיתא בברייתא שאם היה משמשו כעבד ואמר עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא אינו נאמן, איירי שקראו לו "עבדא מיצר מאה" והיינו עבד ששוה מאה, דאין קורין כן אלא לעבד. ואם היה בבית המכס שצריך לשלם מכס על עבד ולא על בן, ואמר בני הוא ואח"כ אמר שהוא עבדו נאמן דלא אמר שהוא בנו אלא מיראת המכס, אבל אם אמר עבדי הוא ואח"כ אמר שהוא בנו אינו נאמן.

קכ"ח. חזרה מהסכמה לבעל דין-

האומר לחבירו עבדי גנבת, והמחזיק אומר שקנאו או קיבלו במתנה מהמערער, דאף שהגודרת אין להם חזקה, מ"מ היכא שהחזיק ג' שנים, או קטן המוטל בעריסה, או כשלא ראה אותו בעדים בביתו של המחזיק, נאמן המחזיק בטענתו, ואם אומר המחזיק שאם המערער ישבע יטול את העבד, לרבי אבא נשבע המערער ואין המחזיק יכול לחזור בו, ולומר משטה הייתי בך שהרי לא עשיתו קנין, דכיון שהאמינו בשבועה הרי זה כהודאה שהוא שלו. ודין זה הוא גם במטלטלין, וקמ"ל שאף בעבדים שהמחזיק פטור אף משבועה, דקיימא לן

אין נשבעים על העבדים, והתובע אינו יכול מדעתו להשבע וליטול, דכל הנשבעים שבתורה נשבעים ולא משלמים, מ"מ כיון שהאמינו בשבועה נאמן.

וס"ל לרבי אבא שמה שנחלקו ר"מ וחכמים לגבי אדם שאומר לבעל דינו שהוא מוכן לדון בפני אבא או אביך שהם פסולים לעדות, דכתיב "לא יומתו אבות וכו'", או בפני ג' רועי בקר שאינם בקיאים בדן, ולא נקט רועי צאן לפי שרועי בהמה דקה הם זגלנים ופסולים לכל דין (שבעולם), שלר"מ יכול לחזור בו דהוי דברים בעלמא בלא קנין, ולחכמים אינו יכול לחזור בו, מחלוקת זו היא גם בהתחייבות לתת, אבל במחילה לכו"ע אינו יכול לחזור בו, וס"ל לרבי אבא שהלכה כדברי חכמים אע"ג דמסתבר טעמיה דר"מ, ואיכא מ"ד שלא נחלקו אלא במחול לך, דמחילה קנין, אבל באתן לך לכו"ע יכול לחזור בו. וכתבו התוס' שמה שלרבי אבא אינו יכול לחזור בו, היינו היכא שכבר נשבע, אבל אם עדיין לא נשבע יכול לחזור בו, והביאו ששיטת רש"י שאף קודם שנשבע אינו יכול לחזור בו, אך יתכן שדווקא כאן א"צ שישבע, וכשאומר רצונך השבע וטול הוי כגמר דין.

שלח ליה רבי אבא יוסף בר חמא

גבית עבדים מהיורשים עבור חוב - לרבי אבא גובים דכמקרקעי דמי, ואין הלכה כן, דבע"ב מבואר שאף לרבי אבא אין גובים מעבדים. ולרב נחמן אין גובים, שאף שהוקשו לקרקעות לא הוקשו אלא לדברים הכותבים בתורה, לקנותם בכסף שטר וחזקה, ושאינו נשבעים עליהם, ואין בהם אונאה, אבל גבית בעל חוב מקרקעות אינה אלא משום שבעל חוב סומך על קרקע שאינה יכולה להאבד או לזוז ממקומה, וטעם זה אינו שייך בעבדים. (והלכה כרבי אבא ואף שהלכה כרב נחמן בדיני גורסים וכן אמר רב נחמן. קכ"ח:).

עדות קרובים - לרבי אבא שלישי בשני כגון נכד של ראובן להעיד לבן של שמעון אחיו כשר, אבל בן ראובן לבן שמעון פסול, ויש מ"ד בסנהדרין שאף שלישי בשני פסול, ולרבי אבא שלישי בראשון להעיד לשמעון עצמו כשר וכן הלכה, ומר בר אשי הכשיר עדות לסבא עצמו, אף ששני בשני פסול שאני סבא דאיתפלג דרא. תוס'. ואין הלכה כמר בר רב אשי, לרשב"ם פסול עד סוף כל הדורות, דבן ירך אביו הוא, ולר"י כיון דאיתפלג דרא כ"כ כשר. ור"ת (קכ"ט). פוסל שלישי בראשון מדאורייתא.

עדות באדם שראה ואח"כ נתעוור - לרבי אבא פסול אפי' בקרקע להעיד עד היכן גבולו, דאינו יכול להעיד מאומד הדעת, ולשמואל כשר בקרקע מפני שיכול לכוון גבולותיה ע"י סימנים בשדות שמסביב, אבל בבגד לא לפי שהרבה בגדים מידתם שוה, ולרב ששת אף בבגד כשר לפי שיכול לכוון מידת האורך והרוחב, אבל בנסכא לא, ולרב פפא אף בנסכא יכול לשער את המשקל. אמנם בברייתא דלהלן מבואר שפסול בכל גוונא, תיובתא דכולהו שמואל רב ששת ורב פפא.

תחילתו וסופו בכשרות בעדות - עד שהיה פסול רק בזמן הגדת העדות (נעשה חתנו, נתעוור, נשטתה, נתחרש היינו נשטתה, וי"מ שאינו יכול לכתוב ופסול משום "מפיהם" ולא מפי כתבם" והפירוש הראשון עיקר), או רק בזמן ראית העדות, פסול, דכתיב "והוא עד או ראה" דבשעת ראייה יהיה ראוי לעדות, אבל אם חזר להכשרו והיה תחילתו וסופו בכשרות כשר. ואמנם בגט נאמן לומר בפני נכתב ובפני נחתם אף אם נסתמא, דהתם הכשירו אפי' עדות אשה קרובים. תוס'.

קכ"ח: האומר על תינוק בין הבנים - לרבי אבא נאמן, ולרבי יוחנן אינו נאמן. אביי מבאר דאיירי שאומר שתינוק בין הבנים יירש כל נכסיו, לרבי אבא נאמן כריו"ח בן ברוקה שאם אמר הכי על מי דשהו ראוי ליורשו דבריו קיימים, וכן הלכה, ולריו"ח אינו נאמן כחכמים. ולרבי אביי שאומר על תינוק בין הבנים שהוא בכור ואחר מוחזק לנו בכבור, שלרבי אבא נאמן כר"י וכן הלכה (אמנם אם האב לא אמר כלום מי שמוחזק לנו בכבור נוטל פי שניים). ולריו"ח אינו נאמן כחכמים. והלכה (קכ"ט). כרבי אבא.

האומר תיטול אשתי כאחד מן הבנים ונתרצתה לקבלם במקום כתובה, או שנתן לה חלק בנכסיו מלבד הכתובה, ואיירי בשכיב מרע, או בבריא וע"י קנין, נוטלת בנכסים שיש לו עכשיו אבל בשל אח"כ לא, דאפי' לר"מ דס"ל אדם מקנה

דשל"ב, הני מיילי במפרש, אבל בסתמא אין כוונתו אלא לדבר שהוא מוחזק בו, ונוטלת חלק כאחד מן הבנים שיש לו בשעת חלוקה בין נולדו בין מתו, דכוונתו לבנים שיהיו בשעת חלוקה.

מודה במקצת אי הוי משיב אבידה - שטר שכתוב בו סלעים, והמלוה תובע חמשה והלוה מודה בשלשה, לר"ע פטור משבועה, דהוי משיב אבידה בסלע השלישי כיון שהשטר מסייעו, ולרשב"ג חייב שבועה ככל מודה במקצת. המוציא שטר חוב על חבירו והמלוה טוען שלא קיבל כלום והלוה טוען שפרע מחצה, ואח"כ באו עדים שפרע הכל, לרבי אבא נשבע להפטר ממוחצה (ואף שלא הלכה הילך פטור, שטר שגובה בו רק מבני חורין לא חשיב הילך. תוס'). וגובה מחצה מנכסים בני חורין דהודאת בעל דין יותר ממאה עדים, (ומ"מ נאמן בשבועה דהוי כמלוה על פה, דהעדים מעידים נגד השטר, ולא דמי למודה בשטר שכתבו שא"צ לקיימו. תוס'), אבל בנכסים משועבדים יכולים הלקוחות לטעון שהם מאמינים לעדים והמלוה עשו קנוניא בניניהם לגבות מהלקוחות, ואפי' לר"ע שאני הכא דכיון שיש עדים ואינו יודע לטובת מי הם יעידו הוא מפחד לומר שפרע הכל, ואמנם כיון שהוא מביאם להעיד לטובתו הוא מעיז לכפור הכל, אלא שירא שיחזרו בהם. תוס'. ומר בר רב אשי שואל דאדרבה אף לרשב"ג הכא אינו נשבע, דשאני הכא שיש עדים שמסייעים לו. והלכה כרבי אבא.

שינוי חלוקת הירושה בלשון מתנה

קכ"ט: אם כתב לשון מתנה דבריו קיימים, ואם כתב גם לשון ירושה, אם כתב תינתן שדה פלונית לפלוני וירשה, או שכתב יירשה ותינתן לו, או שכתב יירשה ותינתן לו וירשה, דבריו קיימים, שאף שלשון ירושה אינו מועיל, לפי שאין אדם מתנה על מה שכתוב בתורה, מ"מ הוי כאילו לא אמר כלום, ולשון מתנה מועיל.

ואם נתן ב' שדות לאדם אחד או שדה אחת לשני בני אדם, וכתב באחד מתנה ובאחד ירושה-

לרבי אלעזר קונה, שכיון שנתן לשניהם בדיבור אחד, גם לשני התכוון לתת, אבל **בב' שדות לב' בני אדם** לא קונה, וכן סובר רב נחמן.

ולריו"ח לרב דימי לא קונה את מה שכתב בלשון ירושה, אף באדם אחד ושתי שדות, או בשני בני אדם ושדה אחת, דייל שלאחד נתן ולשני הוריש וכן סובר רב המנונא.

לרבין אליבא דריו"ח קנה, וכן סובר רב ששת.

ולר"ל לא קנה אם אמר לשון מתנה וירשה קנה רק אותו שאמר לו לשון מתנה, ואפי' אמר לשניהם יחד תנתן שדה פלונית לפלוני ושדה פלונית לפלוני וירשו, עד שיאמר לשון ירושה בתחילה ובסוף ולשון מתנה באמצע- פלוני ופלוני יירשו שדה פלוני ופלונית שנתתם להם במתנה וירשו.

האומר תנו שקל לבני לשבת - לשבוע, והוא שכיב מרע, או בריא שהלך למדה"י, והם צריכים לסלע, נותנים להם סלע דכוונתו שלא יתנו יותר מכדי צורכם. ואם אמר אל תתנו אלא שקל, נותנים להם שקל דאל תתנו הוי קפיידא, ומצוה לקיים דברי המת (וי"א שיתנו להם סלע דכוונתו לזרום). ואם אמר שאם מתו יירשו אחרים תחתיהם ולא בני בניו, הוי גילוי שדעתו לצמצם יותר כדי שישאר לאחרים, גם באמר תנו וכו' אין נותנים להם אלא שקל.

קכ"ט: אין להביא ראייה מהסיפא, דאף בב' שדות וב' בני אדם קונה, שהרי אמר לשון מתנה לבניו ולשון ירושה לאחרים, וכיון שהאחרים מקבלים מה שנשאר הוי כשתי שדות, די"ל דאיירי בראוי ליורשו שנתן לשניים מבניו שקל לשבת, ואם מתו יירש אחד משר בניו מה שנשאר, דניחא ליה שישאר לו, וכריו"ח בן ברוקה.

נכסי לך - זה לשון מתנה, ואחריו יירש פלוני דהוי כשתי שדות, ואחריו אחריו יירש פלוני, אם מת הראשון קנה השני ואם מת השני קנה השלישי, אבל אם מת השני בחיי הראשון יחזרו הנכסים ליורשי הראשון דאינו קונה אלא דרך השני.

ומבואר שאף בשתי שדות ושני בני אדם קנה, ואין לומר דאייירי בראוי לירשו וכריו"ח בן ברוקה, שהרי לדעתו האומר נכסי לך ואחריו לפלוני ולא אמר לא לשון ירושה ולא לשון מתנה, אם הראשון ראוי לירשו, נשארים הנכסים ביד יורשי ראשון, דלשון זה הוא לשון ירושה וירושא עוברת ליורשים ולא לאחרים דהוי מתנה על מה שכתוב בתורה, דכל הקודם בנחלה יוצא יריכו קודמין, דכתיב "ובן אין לו" עיין עליו. אבל לרבנן כיון שאינו יכול לשנות את הירושה בלשון ירושה, ודאי כונתו למתנה.

ואמנם אין מכאן קושיא על ר"ל, ד"ל שר"ל איירי שאמר לשון מתנה לאחר כדי דיבור ואז לא מועיל ב' שדות לב' בני אדם, אבל בתוך כדי דיבור לא דמהני לשון מתנה דראשון גם לשני. אבל לרב דימי ורבי אלעזר הוי תיובתא, דלדבריהם אף בתוכ"ד לא קנה.

והלכתא תוך כדי דיבור כדי שאילת תלמיד לרב שלום עליך רבי **כדיבור** ולא חשיב נמלך, אלא כאילו אמר שניהם יחד, ואם שניהם יכולים לחול שניהם חלים, ואם סותרים זה את זה י"א תפוס לשון ראשון, וי"א תפוס לשון אחרון, וי"א יחלקו, וי"א דאזלינן בתר מוחזק, חוץ מעבודת כוכבים שאם התפיס לע"ז חזר בו תוכ"ד נאסרה משום חומרא דעבודת כוכבים, (והתוס' אומרים שלא שייך התפסה לעבודת כוכבים, אלא שאם אמר אלי אתה וחזר בו בתוכ"ד אין החזרה מועילה, ויכול להיות שזה גזח"כ, ובנדרים מוסיף מגדף שגם בזה לא מועילה חזרה תוכ"ד), וקידושין שאם קידש אשה ובתוכ"ד אמר לשון מתנה, מקודשת ואינה מקודשת, וחומרא דרבנן היא משום לעז ממזרות.

העברת הירושה לירוש אחר

ק"ל: מחלוקת ריו"ח בן ברוקה ורבנן - לרבנן א"א להעביר את הירושה, ולריו"ח בן ברוקה אם אמר על מי שראוי לירשו דבריו קיימים. לל"ק נחלקו באופן שהאב אמר שאחר כגון אחי יירש במקום בת, או שבת תירש במקום בן, דלרבנן לא מהני משום שעקר את הירושה ממקומה, והוי מתנה על מה שכתוב בתורה, ולריו"ח בן ברוקה מהני, כיון שהבת ראויה לרשת אם ימות בנו, או אחר שראוי לירשו אם תמות בתו, אבל אם אמר שדודו יירש ויש לו אחים לא אמר כלום, כיון שאין ראוי לירשו עד שתמות בתו ואחיו. ובברייתא איתא בשם רבי ישמעאל בנו של ריו"ח בן ברוקה, שמחלוקת אביו וחמיתא היא על בן בין הבנים ובת בין הבנות, דלריו"ח בן ברוקה מהני משום שעכשיו הוא ראוי לירשו, ולרבנן אף בזה הוי מתנה על מה שכתוב בתורה, אבל בת במקום בן או אחר במקום בת לכו"ע לא מהני.

ק"ל: ילפותא לריו"ח בן ברוקה - כתיב "והיה ביום הנחילו את בניו" ולא כתיב "ביום שינחלו בניו", מכאן שהתורה נתנה רשות לאב הנחיל לכל מי שירצה, לליק דווקא בבניו, ולל"ב שיכול להעביר גם לירוש אחר, בניו לאו דווקא. והא דכתיב "לא יוכל לבכר" שזה מיותר דהא כתיב "כי את הבכור בן השנואה יכיר", היינו שאת חלק הבכורה אינו יכול להעביר, דהו"א שכיון שהורע חלק בכורה מחלק פשוט שאינו נוטל בראוי כבמוחזק, קמ"ל "לא יוכל לבכר". ואם היה כתוב רק לא יוכל לבכר הו"א שכ"ש שחלק פשוט א"א להעביר, קמ"ל "והיה ביום הנחילו את בניו".

הלכה - לשמואל ורובא הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה בנן בין הבנים או בבת בין הבנות. ובשם רבי י"א שהלכה כריו"ח בן ברוקה, וי"א שרבי הורה כריו"ח בן ברוקה, ונחלקו אם הלכה עדיפה דבהוראה י"ל שפסקו כך בגלל טעם אחר, כגון שאמר האב גם לשון מתנה, או שמעשה עדיף משום שסמכו על ההלכה לעשות כך למעשה.

על פי מה אפשר לעשות למעשה

אין נוהגים למעשה לא על פי תלמוד שכך אמר הרב בדרך לימודו מסתבר טעמא דפלוני, דשמא אם יגיע כך למעשה ידקדק יותר, ולא מפי מעשה דשמא אינו מבין נכון את טעם המעשה, עד שיאמרו לו הלכה למעשה וראה שאין נתונים נוספים שיכולים לגרום שטעם הפסק הוא אחר, ויכול לעשות כך כל ימיו וא"צ לחזור ולשאול כל פעם שבא לידו. ואין לפסוק על פי מה שכתוב במתנה והלכה כדבריו, א"כ קבעו בגמ' הלכה כמותו. והלכות הפסקות בדברי האמוראים סומכים עליהם למעשה, כיון שפסקום וכתבום רבינא ורב אשי שהם סוף הוראה, וכ"ש שיש לסמוך על הלכות הכתובות בגמ' כמו שסידרם רב אשי.

ורבי יוחנן אמר שלא לעשות מעשה כשאמר להם שכך ההלכה, עד שיאמר הלכה למעשה, דבשעת מעשה אדם ירא לדון ומכוון ליבו יותר, ולעצמו לבד היה מחמיר, שמא יחזור בו בחייו, אולם לאחר פטירתו יש לעשות מה שפסק, כיון שבכל ימי חייו לא חזר בו.

ויכול **לדמות דבר לדבר** בכל התורה, אבל בטרופות לא ידמה כגון ללמוד טריפות הכבד מן הריאה, שהרי מצינו שחותך מצד אחד בצומת הגידים והבהמה מתה, ואם חותך מצד שני למעלה מצומת הגידים אינה מתה, שאין חיות האברים שוה. והתוס' מבארים דאייירי בטחול שאם ניקב בסומכיה טריפה, ואם ניקב בקולשיה כשירה.

אין לנהוג בהלכה שיש עליה קושיא - רבא אמר שאם יש קושיא על מה שפסק ומוסר לאדם להיות ראה בידו, לא יקרעוהו אלא ישאלוהו, ואז או שיענה להם או שיחזור בו, ואם ימצאו קושיא אחרי מותו לא יקרעוהו שמא היה לו תשובה על זה ושמא גם הם ימצאו תירוץ לקושיאם, ולא ילמדו מדין זה, משום שאין לדיין אלא מה שענינו רואות, בין בראית העין בין בדבר התלוי בסבא.

דעת ריו"ח בן ברוקה בבריא, וכתובת בנין דיכרין

קל"א. כתובת בנין דיכרין ומזון הבנות - תיקנו חכמים לכתוב בכתובה "בנין דיכרין דיהוון ליך מינאי אינון ירתון כסף כתובתך, יותר על חולקיהן דעם אחוהון" שאם האשה תמות בחיי בעלה, בניה הזכרים יירשו כתובתה, מלבד חלקם עם בני אשה אחרת, וטעם תקנה זו הוא כדי שירצה אדם לתת לבתו כמו לבנו, ולא יחשוש שירשוה בני אשה אחרת. (ואם לא נשאר דינר לירושה דאורייתא לא שייך דין זה). וכן יש לכתוב "בנין נוקבן דיהוין ליכי מינאי, יהוין יתבן בביתי ויתזון מנכסאי עד דתילקחן לגוברין, וגם אם לא כתב מי"מ חייב בתנאים אלו, משום שהם תנאי בי"ד.

הגמ' מסתפקת האם דינו של ריו"ח בן ברוקה הנ"ל הוא רק **בשכיב מרע** ששייך בו "ביום הנחילו את בניו", או גם **בבריא**.

רב משרשיא מוכיח ממה שטען נתן הבבלי שכתובת בנין דיכרין היא כריו"ח בן ברוקה, שהרי היא בלשון ירושה, וענה לו רבי שכותבים "יסבון", אך אמר רבי שאין האמת כך, שהרי אם זה מתנה למה לא גובים מממשעבדי, דלשון מתנה משמע מעכשיו, וכל נכסיו משועבדים לזה, אבל ירושה אינה אלא לאחר מיתה. וכיון שכתובה היא בבריא מבואר שריו"ח בן ברוקה דיבר על בריא. לשיטת הרשב"ם הגמ' פשטה מכאן שריו"ח בן ברוקה דיבר גם בבריא, ולתוס' הגמ' לקמן דוחה פשיטות זו, ומ"מ ממה שאמר רבי נתן שמתני' כריו"ח בן ברוקה מבואר שדיבר גם בבריא.

רב פפא אומר שבהכרח כתובת בנין דיכרין חלה מכח תנאי בי"ד דהפקר בי"ד הפקר, דאל"כ הרי אף בלשון מתנה הרי אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ואף לר"מ אינו יכול להקנות אלא אם הקונה בעולם, וא"כ אף לרבנן כתובת בנין דיכרין חלה רק בתנאי בי"ד.

אביי דוחה שא"צ תנאי בי"ד כדי שזה יחול, אלא שכיון שמזון הבנות נכתב בלשון מתנה, לכן אע"פ שכתובת בנין דיכרין נכתבה בלשון מתנה, שניהם חלים, דהכותב לאחד בלשון מתנה ולשני בלשון ירושה בין בתחילה בין באמצע בין בסוף לשון מתנה דבריו קיימים, ואפי' בשני בני אדם ושני שדות, ובלבד שיהיו תוך כדי דיבור, קנה אף לרבנן, וכיון ששניהם תקנה של אותו בי"ד הוי כמו תוך כדי דיבור.

קל"א: הגמ' רוצה לדחות שהם ב' תקנות של שני בתי דינים, שהרי ר"א בן עזריה למד שכמו שכתובת בנין דיכרין היא רק לאחר מיתה האב, כך מזון הבנות הוא רק לאחר מיתה האב ואין כופים אותו לזונם בחייו, ומבואר שבי"ד אחד תיקן שניהם דאל"כ א"א ללמוד אחד מהשני.

והגמ' דוחה ש"ל שזה ב' תקנות והבי"ד השני תיקן כפי התקנה של הראשון, כדי שלא יהיה שינוי בין התקנות.

מתי הנותן כל נכסיו אין כוונתו למתנה גמורה

שכיב מרע הכותב כל נכסיו לאשתו בלשון מתנה, ולא שייר לבניו, אין כוונתו אלא לעשותה אפוטרופוס, דלא מסתבר שיתן הכל לאשתו ולא לבניו, ולכן אנו מפרשים שהתכוון לעשותה אפוטרופוס, כדי שיכבדוה מכח שהיה כפופים לה בפרנסה, ואם שייר נכסים קתנה.

וכן הדין בבנו הגדול שרוצה שיכדוהו, כדדרשינן "את" לרבות אחיך הגדול, או בבנו הקטן אפי' הוא מוטל בעריסה דגם בזה רוצה שיכבדוהו, ואפי' יש לו אמא, ואם אין לבן אחים ודאי כוונתו למתנה.

אבל הכותב לאחר שאינו חש לכבודו הוי' מתנה, דכיון שלא שייר כלום דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים, ואם היה רוצה לעשותו אפוטרופוס בגלל שבניו אינם בקיאים במשא ומתן, היה אומר לשון אפוטרופוס.

הכותב לאשה **ארוסה או גרושה** כוונתו למתנה דכיון דלא גייס בהו אינו חושש לכבודם.

הגמ' מסתפקת מה הדין כשכתב **לבת ויש בנים** אם כוונתו לכבדה כמו שמצינו שכשיש נכסים מועטים בירושה הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים, או שרק לענין חזרת פתחים אינו רוצה שתתבזה, או שכתב **לאשתו ויש לו רק אחים** שאינם חייבים בכבודה, או שרוצה שיכבדוה דאשתו כגופו, וכן כשכתב **לאשה ויש לו בנים מאשה אחרת** דאינם חייבים בכבודה כל כך אלא מיתורא דאת אביך. ואמר רבינא בשם רבא שלא קנו, ורב עורא אמר בשם רבא שאשה אצל אחים או בני בעל לא קנתה, ובת אצל בנים קנתה, ובסברות בעלמא פליגי.

קל"ב. רבא מסתפק אם הדין הנ"ל הוא גם **בבריא** כשכתב נכסיו מהיים או מהיום ולאחר מיתה, דניחא ליה שמהשתא יכבדוה ע"י שידוע שאח"כ יהיו כפופים לה, או שרק בשכיב מרע הדין כנ"ל.

מתי הנותן לאשתו חלק בקרקע אינה יכולה לגבות כתובתה

אם נתן לה את הפירות שהם בעין או שנתן לה קרקע לפירותיה יכולה לגבות כתובתה מהקרקע דלא מחלה השעבוד, וכן אם נתן לה קרקע לגמרי ופירות **למחצה שליש ורביע** גובה משאר נכסיו, (וקמ"ל שאין היורשים יכולים לומר שתגבה מהשדה שקיבלה, לפי שהיא רוצה ליטול כתובתה מיד. תוס').

ואם נתן לה את כל נכסיו ואח"כ יצא עליו שטר חוב הקודם למתנה והוא מאחור לכתובה, לר"א יכולה לקרוע שטר מתנה ולגבות את הנכסים מדין הכתובה דלא בא אלא ליפוט כוחה ולא מחלה השעבוד, ולחכמים אין לה כח בנכסים הללו אלא מכח המתנה, והבעל חוב קודם, ולא הוי מחילה בטעות כיון דבשעת מחילה היתה מתנה גמורה, אמנם אם קנה נכסים אחרים או משאר נכסיו יכולה לגבות. (ואין מוכאן ראייה שבריא שכתב כל נכסיו לאשתו הוי מתנה ולא אפוטרופוסות, ד"ל דאיירי בשכיב מרע, ואיירי בנשים שנתבאר לעיל דהוי מתנה והיינו אשתו ארוסה או גרושה).

לרב נחמן הלכה כחכמים, ואף שלדבריו מי שבנו הלך למדה"י ואביו שמע שהוא מת וכתב כל נכסיו לאחרים ובא בנו, אין מתנתו מתנה, דאילו היה יודע שבנו קיים לא היה נותן לו, **דאזלינן בתר אומדנא** שלא היה נותן אילו בנו קיים ואע"פ שלא פירש, (כר"ש בן מנסיא, ולת"ק הוי מתנה), ומבואר שהולכים אחר האומדנא, שאני התם דאף שיש אומדנא שלא מחלה השעבוד, מ"מ ניחא ליבה שיצא קול שנתן לה את הנכסים והיא נאמנת עליו וחשובה בעיניו, ובההיא הנאה מחלה שעבוד כתובתה.

הנותן כל נכסיו לבניו ולאשתו נתן קרקע כל שהוא ולא פירש אם לשם מתנה, או לשם פרעון הכתובה וממילא שאר הנכסים משועבדים לה, איבדה כתובתה מאותם נכסים, (אבל אם קנה נכסים אחרים גובה מהם, ואם שייר נכסים מיגו שגובה מהם גובה מהכל) דנתרצית במתנה זו כיון שגם לה נתן, ואיירי שהראתה שהיא מסכימה, לרב איירי שזיכה להם על ידה ע"י סודר שלה, דחליפין בכליו של קונה, ולשמואל איירי שחילק לפניה ושתקה ואפי' לא הקנה על ידה דשתיקה כהודאה (אבל אם לא נתן לה כלום לא שתקה אלא כדי

לעשות נחת רוח לבעלה, ולרבי יוסי ברבי חנינא איירי שאמר לה שהקרקע שנותן לה היא עבור הכתובה ואפי' לא היתה בשעת נתינה, דכיון שלא ערערה ודאי מחלה על השעבוד של שאר הנכסים. וזה קולא מיוחדת בכתובה דיותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה לישא, אבל בסתם בעלי חובות שעושה טובה ללוה לא הפסידו אם לא מחלו בפירוש.

קל"ב: הגמ' דוחה **ביאורים** אלו דבסיפא כתיב שלרבי יוסי אם מחלה על הכתובה איבדה כתובתה גם אם לא נתן לה כלום, ומבואר שלת"ק צריך גם כתיבה וגם קבלה מפורשת, וכן איתא להדיא בשם ר"י שלת"ק צריך גם כתיבה שם וגם קבלה מפורשת דחזקה אין אדם רואה שנותנים ממונו בפניו ומחזיק את המתנה אפי' עושה בלב שלם.

שיטת שמואל ורב נחמן שכיון שנתן לה חלק בין הבנים איבדה כתובתה וכו' יוסי שמספיק או קבלה או כתיבה.

רבא מסתפק אם גם **בבריא** הדין כך כיון שאין לו עכשיו נכסים אחרים ולא מסקה אדעתא שאולי יקנה אח"כ, או שדווקא בשכיב מרע שיודעת שלא יהיה לו עוד נכסים וכיון שלא ערערה ושתקה ודאי נתרצית, אבל בבריא לא רוצה להכעיסו וסומכת על נכסים אחרים שיקנה. מ"מ אם יקנה עוד נכסים גובה מהם.

אם נתן לאשה מטלטלין – המחלק נכסיו לשתי בנותיו ונותן שליש מהפירות לאשתו, אם נתן לה רק פירות תלושים לא איבדה כתובתה חוץ משווי אותם פירות, דלא איבדה כתובתה אם נתן לה מטלטלין, אבל אם נתן לה אפי' דקל אחד לאכול פירותיו עד שיישב האילן איבדה כתובתה שהרי הקנה לה יניקת קרקע, וה"ה פירות מחוברים (ולא הוי דשלב"ל שהרי הקנה לה בגוף הדקל).

קל"ג. ואם נתן לאשה ולשתי בנות כל אחת שליש דמחלה השעבוד משני שליש של הבנות, אם מתה אחת הבנות, יכולה לגבות מנכסים אלו, כמו שייכולה לגבות מנכסים שקנה הבעל שהרי לא מחלה את חוב הכתובה אלא השעבוד מאותם נכסים, והרי הבעל משעבד להדיא בכתובה נכסים שיקנה אח"כ.

המחלק נכסיו לאשתו ובניו בצוותא שכיב מרע **ושירי דקל אחד** שלא פירש למי, מתוך שגובה כתובתה מאותו דקל דלא מחלה כתובתה שהרי הניח לה מקום לגבות ממנו, יכולה לגבות גם משאר הנכסים דשתקה משום שסברה שתטרוף מהדקל ואח"כ תערער על השאר.

שכיב מרע ששאלוהו למי יהיו נכסיו, דילמא לפלוני, וענה להם "אלא למאן" דהוי כאומר נכסי לך, ואין חילוק בין כתב לאמר, אם אותו אדם הוא יורש וכגון בן בין הבנים, נוטלם משום ירושה (ואגב אורחא שמעינן דס"ל כר"י בן ברוקה, אך לא דבר זה בא להשמיענו), ואם יש קרובים ממנו, נוטלם משום מתנה דיש במשמעות דבריו ירושה ומתנה. ומ"מ אשתו ניזונית מנכסים אלו, דאם בירושה דאורייתא ניזונית, כ"ש במתנת שכיב מרע דרבנן אע"פ שבמכר גמור או מתנה אין האשה ניזונית מנכסים משועבדים, דמזונות זה דבר שאין לו קצבה ואין היורשים יכולים להזהר, ונ"מ בדין דלהלן באמר אחרך לפלוני, שאם הראשון ראי לירושו אין השני מקבל כלום,

האומר נכסי לך ואחרך לפלוני, אם הראשון יורש, אין לשני במקום ראשון כלום, גם אם מת הראשון, כיון שאין הלשון לשון מתנה אלא ירושה, ורחמנא אמר שהירושה עוברת ליורשים הבאים והוי מתנה על מה שכתוב בתורה, דהמעשה קיים והתנאי בטל. (ורב עיליש טעה בזה ותיקנו רבא, והתבייש רב עיליש שלא יחשוב רבא שטועה בכל הדינים שלא היו בפניו, וקרא עליו רבא "אני ד" בעתה אחישנה" שממציא ישועה לצדיקים כשהם זקוקים לישועה, וגם כאן לא טעה בעלמא, וכשטעה זימן הקב"ה את רבא שיתקנו).

נתינת הירושה לאחרים כשהבן אינו נוהג כשורה

קל"ג: הכותב נכסיו לאחרים ולא לבניו מה שעשה עשוי, אלא שאין רוח חכמים נוחה הימנו וכועסים עליו מפני שעקר נחלה דאורייתא. ורשב"ג אומר שאם לא היו בניו נוהגים כשורה זכור לטוב. הגמ'

מסתפקת אם רבנן חולקים על רשב"ג, והגמ' מביאה בשם שמואל שאין להעביר נחלה אפי' מן רע לבן טוב דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא, וכ"ש מן לבת, והלכה כרבנן ולא כרשב"ג, דשמואל חולק על הכלל שבכל מקום הלכה כרשב"ג חוץ מ... וכל כלי הפסק כגון הלכה כסתם משנה קיימא לן הכי אא"כ מפרש בגמ' שלא.

יוסף בן יעזר הקדוש נכסיו עיליתא מלאה דינרים (לרשב"ם היינו עלית גג, וכתבו התוס' דאין לומר הכא דהוי גוזמא, אלא עיליתא היינו כלי ששואבים בן יין ושמון). מפני שלא היה בנו נוהג כשורה, והלך בנו ונשא את בת קולע העטרות של ינאי המלך, ומצאה אשתו מרגלית בדג, ואמר לה שתמכור אותה להקדש לאבני האפוד (דלא בטל אלא שאלת אורים ותומים, אבל אפוד וחושן לא בטלו דאין כה"ג משמש בפחות מח' בגדים) ולא למלך כיון שהמלך יקנה בזול, ולא תשום שוויה לומר בכך וכך אתננה להקדש, כיון דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט ולא תוכל לקבל יותר (ודווקא כשמוריד משוויה, אבל בבא לפדותה בשוויה והוזלה אינו נותן אלא שוויה הזול. תוס'), והגביר שהוא בקי ישום בשוויו משום שהוא ירא שמים, ושמו אותה הגזברים ב"ג עליות דינרים אבל היה להם רק שבע, ואמר להם ששוי האבן של שש הנוספות מוקדשות לשמים. וכתבו כל חכמי הדור שאביו הכניס להקדש אחת ובנו שש דזכות אביו שהקדיש אחת גרמה לבן שיוכשר להקדיש שש, וי"א לגנאי שאביו הכניס אחת ובנו הוציא שבע שרוקן את ההקדש ולא השאיר להם עליה או שתים, ואם היה להם י"ג היה נוטלם, ונתגללה חובה בן משום שלא היה לאביו להקדיש כל נכסיו.

הנותן נכסיו לאחר במקום לבנו, אם המקבל יכול לתת לבן- מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגים כשורה וכתב כל נכסיו ליונתן בן עוזיאל, ועמד יונתן בן עוזיאל מכר שליש לצורכו והקדיש שליש והחזיר לבניו שליש.

בא אליו שמאי במקלו ותרמילו, דס"ל שכיון שיש אומדנא שהאב נתן על דעת שלא יתן לבניו והוי כאילו פירש לא חלה המתנה ויחזור ויקח מהם משום דמצוה לקיים דברי המת, (כמעשה דבית חורון שבן שאביו היה מודר ממנו הנאה נתן לאחד ואמר לו אינן לפניך אלא כדי שתהא אתה ואביך אוכלים וכו', והמקבל הקדיש מה שקיבל, ואמר לו הנותן שלא נתן לו כדי שיקדיש, ואמרו חכמים שאם אינו יכול להקדיש לא הוי מתנה, ואפי' אמר הרי הן לפניך ויבוא אבא ויאכל וכו' לא הוי מתנה. וכתבו התוס' דמתנה ע"מ להחזיר נחשב יכול להקדיש כלפי הזמן שזה ברשותו, ור"י פירש שאין מתנה תלויה בהקדש, והכונה שהיא מתנה גרועה, כיון שאינה אלא לצורך שאביו יאכל).

קל"ד. אמר לו יונתן בן עוזיאל דלא דמי דהתם פירש להדיא שנותן ע"מ שאביו יאכל, אבל כאן נתן בסתמא כוונתו שיעשה בה מה שירצה, ואם יוכל להוציא מה שהקדיש יוכל להוציא מה שנתן להם דאין מתנה לחצאין, והסכים עמו שמאי. וכתבו התוס' שהאב הדיר את בנו ממנו בחייו ובמותו, ושמאי היה סבור שהתנה עם יונתן שיתן לבנו, והיה סבור שנתן הכל, וטען שמאי שא"כ הבן אסור בנכסים, והשיב לו שנתן מתנה גמורה למכור ולהקדיש.

פ' תלמידים היו להלל הזקן, ל' ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך, ל' ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע ואף שגם למשה עמדה מ"מ אינם חשובים כמשה, וכ' בינוניים, גדול שבכולם יונתן בן עוזיאל, שבשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל עוף שפורח עליו היה נשרף, קטן שבכולם ריו"ח בן זכאי, שלא הניח מקרא ומשנה גמרא – סברת המשניות (לא שנו, חסורי מחסרה), הלכות למשה מסיני, ואגדות – תנחומא ב"ר ויקרא רבה, דקדוקי תורה כגון לימוד מיתור אות אחת, ודקדוקי סופרים גזירות דרבנן, וקל וחומר שאדם דן מעצמו, וגז"ש ותקופות המולד, וגימטריאות ר"ת, ומשלות כובסים, ומשלות שועלים, שיחת שדים להשביעים וע"י זה עושים קמיע, ושיחת דקלים, ושיחת מלאכי השרת להשביעים, ודבר גדול – מעשה מרכבה, ודבר קטן – היות דאביי ורבא, וכ"ש ששאר התלמידים היו כך להבין דבר מתוך דבר ויותר.

נאמנות אדם לומר זה בני, זה אחי, גירשת

קל"ד: נאמנות לומר זה בני – אדם נאמן לומר על אדם אחר שהוא בנו, ואותו אדם יורשו, במיגו שהיה יכול לתת לו נכסים אלו במתנה, (ואמנם נכסים שקיבל אח"כ שאין לו מיגו אינו נאמן, דדווקא על מי שהוא מוחזק כבנו נאמן לומר שהוא בכור), וכן פוסק את אשתו מן היבום, בין היכא שאינו מוחזק לא באחים ולא בבנים, דמוקי לה אחזקה קמייטא, וגם אם יבוא אח"כ אדם ויאמר שהוא אחיו לאו כל כמיניה, ואע"פ שמוחזק שיש לו אחים נאמן במיגו, שהרי יכול לגרש את אשתו עכשיו בפנינו, ונאמן במיגו דמה לו לשקר שהרי יכול לפוטרה בגט.

ואם אומר שיש לו אחים ואינו מוחזק לא באחים ולא בבנים אינו נאמן לאוסרה דאינו יכול להוציא מחזקה שפוטרה מיבום.

נאמנות לומר גירשת את אשתי –

לרב יוסף אדם נאמן לומר גירשת את אשתי, הואיל ובידו לגרשה.

ובדברי ריו"ח יש סתירה אם נאמן, או שאינו נאמן דאם גירשה היה לזה קול (משא"כ באומר זה בני שנאמן כיון דבידו לגרשה), והגמ' מחלקת שלגבי למפרע אינו נאמן שאם אומר בא' אייר שגירשה בא' ניסן, ויש עדים שזינתה בט"ו ניסן, נידונת בחנק, אך נאמן לגבי מכאן ולהבא אם מעיד שגירשה עכשיו או שמעיד בסתמא, דכיון שאין הנ"מ אלא למכאן ולהבא, בין לזנות בין לפוטרה מיבום בין להתירה לינשא, נאמן במיגו שהיה מגרשה עכשיו.

והגמ' (קל"ה). אומרת שאין לסמוך על תירוץ זה למעשה, ד"ל שאינו נאמן אף מכאן ולהבא, דאם איתא דגירשה קלא אית ליה למילתא. דההוא שהיה מוחזק באחים ולא בבנים ואמר בשעת מיתתו שאשתו חזיא לכהנא רבה לאו דווקא אלא שמוותרת לכל אדם, רשב"ם. והוסיפו התוס' שהרי בלאו הכי אסורה אף לכהן הדיוט שהרי מתירה מעטם שגירשה, אלא כוונתו שאינה אסורה מטעם זיקת יבמין. והר"י מנחם גרס "חזיא לכהנא" כלומר שחוזרת לכהונת בי נשא לאכול בתרומה, שהרי אינה זקוקה ליבם. ואמרו אביי ורבא שיש לחוש ולא להתירה לשוק, ומהכא שמעינן שבעל שאמר גירשתי את אשתי אינו נאמן.

ואם אמר שגירשה לפני כן י"א שנאמן לגבי מכאן ולהבא דאיכא מיגו, **דפלגינן דיבורא** שאינו נאמן למפרע ונאמן למכאן ולהבא, וי"א שאינו נאמן אף לגבי מכאן ולהבא, דלא פלגינן דיבורא בחד גופא והוא לא טען שגירשה היום אלא למפרע, וכיון שאינו נאמן לגבי למפרע, לא פלגינן דיבורא ואינו נאמן כלל (אבל בסתמא נאמן כיון שאין הנ"מ אלא למכאן ולהבא), ורק בתרי גופי פלגינן דיבורא, כדמצינו שאם אדם מעיד שאיש פלוני בא על אשתו, מצטרף הבעל עם אחר לחייב את הבעל מיתה, אע"פ שהאשה אינה חייבת מיתה דהבעל פסול לעדות על אשתו, וכתבו התוס' דקמ"ל שלא אומרים שמתוך שנאמן על הבעל יהיה נאמן גם על אשתו.

קל"ה. נאמנות לומר אם יש לו אחים –

אדם שמוחזק שאין לו אחים חזקה בעלמא בלא עדים, ויודעים בודאי שאין לו בנים, (ולולא החזקה שאין לו אחים היינו אוסרים אותה מספק) ואמר בשעת מיתה שאין לו אחים, דנתבאר לעיל שאע"פ שמוחזק שיש לו אחים נאמן במיגו שיכול לגרשה, אם יש קול שיש עדים במדינת הים שידועים שיש לו אחים, רב יוסף רצה להתירה כיון שאין עדים לפנינו, כדאמרינן "עדים בצד אסתן ותיאסר", ומכח זה התירו שבוייה שאמרה נשביתי וטהורה אני, אע"פ שיש עדים במדה"י שנטמאה, ואביי אסר משום שרק בשבוייה הקילו שהרי הקילו בה לסמוך על אשה ועד אחד, דכיון דאשה משמרת עצמה מזנות אין לנו לאוסרה כיון שהיא בחזקת התר, אבל לא נקל באשת איש שזה איסור חנק, והיא בחזקת איסור, ואמר רבא שיש לחוש לדברי אביי, ואין להתירה להינשא. ואם אנו יודעים ודאי שיש עדים במדה"י ודאי אסורה, ואם אין קול אין חוששים שיש עדים במדה"י, דהא תנן נשביתי וטהורה אני נאמנת. תוס'.

דין ירושת האב באומר זה אחי –

אדם האומר על אחר זה אחי, אם שאר האחים מסכימים עמו יורש כאחד האחים, ואם שאר האחים אומרים אין אנו יודעים, אינו נאמן דאמרי ליה אייתי ראיה, ואינו יורש על חשבון שאר האחים אלא נוטל

מחלק האומר שהוא אחיו, וכגון אם היו ב' אחים וג' שדות, נוטל חצי שדה מחלק האומר זה אחי.

רבא מוכיח מהדין הנ"ל שהאומר מנה לי בידך, והלה אומר איני יודע פטור, דאוקי ממונא בחזקת מריה, ומחלוקת היא בכמה מקומות וקיימא לן דפטור, אלא שצריך להשבע שבועת היסט דאינו יודע, ואב"י דוחה ד"ל דחייב דברי ושמא ברי עדיף, והכא דמי לטוען מנה לאחר בידך ואומרים לו לא בעל דברים דידי את, והאח הספק הוא גם שמא.

ואם מת הספק יחזרו הנכסים שירש לאותו אח שמחלקו ירש, אבל שאר האחים כיון שלא מהל להם על חלקו שאצלם, בתורת גזל זה בידיהם, ועכשיו יורשים חלק זה שאצלם.

ואם נפלו לו נכסים ממקום אחר בחייו, או שקנה נכסים, ומת, אם האחים הכחישו שהוא אחיהם אינם חולקים עמו, ואם אמרו אין אנו יודעים יירשו עמו שהרי הוא הודה שהוא אחיהם.

קל"ה: ואם שבחו הנכסים - אם השבח מגיע לכתפים שקיבל קרקע ריקנית וחרש וזרע ועכשיו היא מלאה פירות, דינו כירושה ממקום אחר, והגמ' מסתפקת מה הדין בדיקלא ואלים שלא נשתנה שמו, או קרקע שהעלתה שרטון מעצמה, תיקו.

צוואת שכיב מרע

שכיב מרע שכתב שטר מתנה - מי שמת ונמצא דייתיקי צוואת שכיב מרע (שכתוב בה דא תהא למיקם ולהיות) קשורה על יריכו, הרי זו אינה כלום אף אם החזיק המקבל בשטר, דהא צוואת שכיב מרע קונה לאחר מיתה הטעם הוא כדי שלא תיטרף דעתו עליו, אבל הכא לא גמר להקנות אלא בשטר, ואין לשטר כח צוואת שכיב מרע, (וקשורה על ירכו רבוחא היא, שאע"פ שאין לומר שאחר כתבה, אינה כלום). ואם אמר השכיב מרע מחיים לאחר שהוא מקנה לו את מה שכתוב בשטר, קנה, דלא גרע מצוואת פיו, ואע"פ שהשטר כתוב לאדם אחר.

איזוהי מתנת בריא שקונה לאחר מיתה כמתנת שכיב מרע, כל שכתוב בה מהיום ולאחר מיתה והיינו גוף מהיום ופירות לאחר מיתה, ומתנה זו חזקה יותר ממתנת שכיב מרע, שאינו יכול לחזור בו, אלא רק להקנות את הפירות שבימי חייו, אבל הנותן מתנה לאחר מיתה ולא כתב מהיום, לא קונה, דאין כח לאדם לתת מתנה שתחול בזמן שאו הוא לא יוכל להקנות, ואם כתב מעכשיו גירא קונה גוף ופירות מיד. וכתבו התוס' דבאמת במהיום ולאחר מיתה אינו יכול לחזור בו, אך הכא בברייתא איירי שאמר מהיום אם לא אחזור בי עד לאחר המיתה, (ולכן אם מצא שטר כזה ואמר לתת שטר זה למאבד נותנים, ואין חוששים שכתב לאחר, כיון שבאמת יכול לחזור בו מכת נתנו. ואף שהלשון "מהיום ולאחר מיתה" במק"א אין כוונתו אם לא אחזור בי לאחר מיתה, כאן הכונה שונה).

שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת, או שאמר תנו וכתבו, אין כותבים ונותנים לאחר מיתתו, שמא לא רצה להקנות אלא ע"י השטר, ואין שטר מועיל לאחר מיתה, ולר"י"ח תיבדק, ולא בא ר"י"ח לחלוק אלא להוסיף, שאם כוונתו ליפות את כח המקבל שהשטר יהיה עדות על הנתנה, אבל הנתנה לא תלויה בשטר, כותבים שטר לאחר מיתה, דבשכיב מרע יש שטר לאחר מיתה דנכתב מחיים דמי דדבריו ככתובים וכמסורים, ונותנים לו את הנכסים, וכדאמר רב חסדא "וקנינא מיניה מוסיף על מתנתא דא", וגם הכא איירי שאמר "אף כתובו וחתמומו", וכן הלכה, אבל בריא א"פ שמיפה את כוחו אין כותבים ונותנים לאחר מיתה, דכיון שבריא צריך שטר לא גמר להקנותו אלא בשטר, ואין שטר לאחר מיתה.

דיתיקי מבטלת דיתיקי שאם השכיב מרע כתב נכסיו לאחד וחזר וכתבם לאחר, ולא זיכה לראשון, השני קונה, שהרי שכיב מרע יכול לחזור בו, אבל במתנת בריא אינו יכול לחזור בו והראשון קנה.

מהיום ולאחר מיתה

קל"ו: בריא הכותב נכסיו לבניו ורוצה שהפירות ישארו ברשותו בחייו -

לרבי יהודה צריך לכתוב "מהיום ולאחר מיתה", שמשמע גוף מהיום ופירות לאחר מיתה, אבל אם לא כתב מהיום לא קנו, דאין מתנה לאחר מיתה.

ואף שהכותב גט "מהיום ולאחר מיתה" הוי ספק גט, ואם פשטה ידה וקיבלה קידושין מאחר צריכה גט משניהם, ואם מת חולצת ולא מתייבמת, התם מספקא אי כוונתו לתנאי או לחזרה, משא"כ הכא שאפשר לפרש כוונתו לחלק בין הגוף לפירות, והכי משמע ט"פ.

ולרבי יוסי אף אם לא כתב מהיום קנו, מפני שזמנו של שטר מוכיח עליו, דאם אין כוונתו ל"מהיום" למה כתב זמן בשטר, והלכה כרבי יוסי ומ"מ בגט תיקן רב לכתוב בפירוש שיחול "מן יומא דנך", משום חומרא דעריות, דגט אין בו קנין. והגאונים כתבו שנוהגים גם בשטר ממוון לכתוב כך.

ומחלוקתם היא בשטר שכתוב "בדוכרן פתגמי דהוו באנפנא", שזה זכרון דברים ולא זכרון לקנין.

ואם עשה קנין סודר, וכתוב בשטר הקנין לרב נחמן ורב הונא בריה דרבי יהושע א"צ לכתוב מהיום, ולרב פפי ב"אקנייה וקנינא מיניה" א"צ לכתוב מהיום, דהקנין יתירא הוא יפוי כח לקנות מהיום, וב"קנינא מיניה ואקנייה" דהשני הוא פירוש של הראשון, צריך לכתוב מהיום.

אם קנין פירות כקנין הגוף-

מה יכול כל אחד מהם למכור - האב אינו יכול למכור את הגוף מפני שהם קנויים לבן, ולא חלה המכירה כשמכר בסתמא אלא עד שימות, וכשימות האב יטול הבן גוף ופירות, ואם מת הבן לפני האב יטלו יורשיו גוף ופירות. והבן אינו יכול למכור את הפירות שבחיי האב מפני שהם ברשות האב, וכשימות האב יקבל הלוקח גוף ופירות, ורק שניהם יחד יכולים למכור לגמרי.

קל"ז: ואם הבן מכר בחיי האב ומת לפני האב, לר"י"ח לא קנה הלוקח ואף כשימות האב לא יקבל הלוקח את הנכסים, כיון שבפועל לא זכה בהם הבן, דקנין פירות שיש לאב כקנין הגוף וכי זבין לאו דידיה זבין, (ואמנם אם הבן לא מכר, ומת, היורשים יורשים מכוחו, כיון שלא סילק עצמו מהנכסים), ולריש לקיש קנה הלוקח, דקנין פירות לאו כקנין הגוף, וכי זבין דידיה זבין.

הבאת ביכורים בקנין פירות - המוכר שדהו לפירות, לר"י"ח הלוקח מביא ביכורים וקורא מקרא ביכורים, דקנין פירות כקנין הגוף, ולר"ל מביא ואינו קורא, דקנין פירות לאו כקנין הגוף.

צריכותא בביכורים ובירושה - ואע"פ שנחלקו לגבי ביכורים הוצרכו לחלוק לגבי אב שהקנה לבנו והבן מכר ומת, לר"י"ח קמ"ל דאף בזה לא אמרינן שהאב מוחל לבנו את הגוף לגמרי, ואם היה אומר רק בירושה הו"א שהטעם הוא משום שכוון שהנדון הוא כלפי עצמו האב מעדיף את עצמו אפי' כלפי בנו. ולר"ל קמ"ל שאף בזה שהנדון הוא כלפי האב עצמו, והו"א דנימא דהאב מעדיף את עצמו אפי' לגבי בנו, ואם היה אומר רק בירושה הו"א שהטעם משום שהאב מוחל לבנו, אבל בביכורים שזה לאחר לא, קמ"ל.

אחריו לפלוני

מי מקבל את הנכסים אם מת הראשון - האומר נכסי לך ואחריו יירש פלוני ואחריו יירש פלוני כשמת הראשון קנה השני, וכשמת השני קנה השלישי. ואם מת השני לפני הראשון, כשימות הראשון יקבלו יורשיו את הנכסים, שהרי לא זיכה לשלישי אלא מכח השני, ואע"פ שלא היה לראשון אלא פירות בחייו זכו יורשיו בגוף ופירות, כיון שמי שאמור לקבל אחריו מת. למ"ד קנין פירות כקנין הגוף ניחא, דכיון דקנין פירות של הראשון אלים כקנין הגוף, והנותן סילק עצמו מגוף ופירות, (אמנם המוכר שדהו לפירות לא קנה הלוקח את הגוף, כיון שלהדיא פירש שמשיר לעצמו את הגוף), ולמ"ד קנין פירות לאו כקנין הגוף צ"ל דאחריו שאני דכוונתו שכל ימי חי הראשון יהיו לו גוף ופירות, ורק אחריו יקבל השני, ויכול הראשון למכור את הגוף וכדלהלן.

ובברייתא אחרת מבוואר באופן הנ"ל שיחזרו הנכסים ליורש הנותן, לרשב"ם הקושיא היא על ר"י"ח דמבוואר הכא דקנין פירות של הראשון לא אלים כקנין הגוף, ות"י הגמ' הוא דס"ל כרשב"ג דס"ל לגבי מכירת הראשון דקנין פירות כקנין הגוף והראשון יכול למכור, ודלא כרבי דס"ל קנין פירות לאו כקנין הגוף ואין הראשון יכול למכור. ולתוס' הקושיא היא על ר"ל, דאי אחריו שאני א"כ למה יחזרו ליורשי נותן, ומשני שכבר נחלקו רבי ורשב"ג אי אמרינן אחריו שאני.